

RIIGIKOGU

6. istungjärk. **Protokoll nr. 117 (1).**

1922 a.

Sisu: 1. Päewakorra wastuwõtmine. — 2. Teadaandmine muudatuste kohta Riigikogu koosseisus. — 3. Teadaanne S. Andrejew'i poolt E. i. s. t. p. Rk. rühma kuuluwuse kohta. — 4. Teadaandmine terwituste kohta. — 5. Teadaandmine komisjonidesse antud seaduseelnõude kohta. — 6. Wabariigi Walitsuse wastamine J. Piiskar'i küsimise peale Lätist Eestisse tööletulnud metsatöölise kohta ja Eesti töötatööliste arwu ja neile töömuretsemise asjus. — 7. Wabariigi Walitsuse wastamine A. Hint'i küsimise peale saarte ja mannermaa ühenduse kohta. — 8. Wabariigi Walitsuse wastamine J. Wanja küsimise peale nõukogude-Wenemaa ja Eesti wahelise sõja protowseerijate kohta. — 9. Wabariigi Walitsuse wastamine W. Grigorjew'i ja A. Sorokin'i küsimise peale Petseri maakonna talunikude maade kohta. — 10. Wabariigi Walitsuse wastamine Riigikogu kommunistlise töölisterrühma arupärimise peale Riigikogu kandidaatide, omawalitsuste liigete ja nende kandidaatide wangishoidmise kohta. — 11. Wabariigi Walitsuse wastamine E. i. s. t. p. Rk. rühma arupärimise peale riigiteenistuses olewate isikute spekulatsiooni kohta. — 12. Teadaandmine muudatuste kohta Riigikogu koosseisus. — 13. Wabariigi Walitsuse wastamine E. i. s. t. p. Rk. rühma arupärimise peale I diwiisi staabis ettetulnud kuritarwitustes süüdlaste wastutusele wõtmise kohta.

Riigikogu koosolek 25. aprillil 1922. a. kell 5 p. l. Toompea lossi Walges saalis.

Kokku on tulnud 83 Riigikogu liiget. Koosolekut juhatab esimees **J. Kukk**. Sekretääri kohal sekretäär **A. Tupits**, pärast abisekretäär **W. Pezold**.

Walitsuse lauas: põllutööminister **B. Rostfeldt**, siseminister **K. Einbund**, töö- ja hoolekandeminister **Chr. Kaarna**, kaubandus-tööstusministri k. t. **K. Ipsberg**, wälisminister **A. Piip**, sõjaminister **J. Soots** ja kohtuminister **J. Reichman**.

Koosolek algab kell 5.10 m. p. l.

1. Päewakorra Juhataja **J. Kukk**: wastuwõtmine. Awan Riigikogu kuuenda istungjärgu.

Päewakord on kokku seatud kodukorra põhjal ja Riigikogu liigetele kätte saadetud. Loen päewakorra selkujul, nagu ta kätte antud, wastuwõetuks.

Enne päewakorra juurde asumist on sõna sekretääril teadaandmisteks.

2. Teadaandmine Sekretäär **A. Tupits**: Riigikogu juhatusel on järgmine teadaanne tulnud (loeb): **kohta Riigikogu koosseisus.**

Riigikogu liikme wolitused terwislistel ja perekondlistel põhjustel sunnitud olen maha panema.

Tallinnas, 24. aprillil 1922 a.

(Allkiri) Paula Järw.“

Riigikogu juhatus on kutse saatnud järgmisele kandidaadile, Tallinna ametiühisuste kesknõukogu nimekirjast Karl Tammikule, Tallinnast.

3. Teadaandmine Peale selle on järgmine teadaanne Riigikogu liikme Andrejew'i poolt:

„Seega teatan, et mina, Sergei Andrejew, Riigikogu liige Tallinna ametiühisuste kesknõukogu nimekirja järele, olen Eesti iseseiswa sotsialistlikku tööliste parteisse astunud ja seega kuulun Riigikogu Eesti iseseiswa sotsialistliku tööliste partei Riigikogu rühma.

24. aprillil 1922 a.

(Allkiri) S. Andrejew.“

4. Teadaandmine Siis on weel Riigiterwituste kohta. kogu juhatusel tulnud terwitustelegrammid wigastatud sõjameeste V kongressi ja I üleriiklise riigirentnikkude kongressi poolt.

5. Teadaandmine Peale selle on teatada, et Riigikogu juhatusel poolt on komisjonidesse antud järgmised seaduseelnõud:

1) Seaduseelnõu Eesti ja Prantsusmaa wahel tehtud kaubalepingu kinnitamise kohta — antud rahaasjanduse ja wälisasjade komisjoni,

2) seaduseelnõu alalise rahwuswahelise kohtu põhikirja kinnitamise kohta — wälisasjade komisjoni,

3) seaduseelnõu perekonna-abiraha maksmise kohta riigiametnikkudele ja teenijatele ning rahwawäelastele — rahaasjanduse komisjoni,

4) kaubandus-tööstuskoja seaduseelnõu — üldisesse ja rahaasjanduse komisjoni,

5) seaduseelnõu lisamaksu wõtmise kohta Petseri maakonnas 1922 a. — rahaasjanduse komisjoni,

6) seaduseelnõu karistamise korra kohta töökaitse-seaduste rikkumiste pärast — töökaitse komisjoni,

7) seaduseelnõu sõjaministeeriumile suurtükiwäe poligooni asutamiseks tarwilikkude maatükkide wõõrandamise kohta — maaseaduse ja rahaasjanduse komisjoni,

8) seaduseelnõu ajutise weneaegiste pensionääride toetamise seaduse täiendamise ja muutmise kohta — rahaasjanduse komisjoni,

9) seaduseelnõu rahaministeeriumile 100 miljoni margalise krediidi määramise kohta laenude andmiseks maakonna omawalitsustele — rahaasjanduse komisjoni.

Juhataja **J. Kukk**: Riigikogu läheb päewakorra esimese punkti juurde.

6. Wabariigi Walitsuse wastamine rkl. J. Piiskar'i küsimise peale Lätist Eestisse tulnud metsatöölise kohta.

Põllutööm-
nister **B. Rostfeldt**: Rkl. Piiskar küsib, 1) „kas wastab tõele ajakirjanduses ilmunud teade, et hulk lätlasi on tulnud metsatöödele Antsla, Karula, Sooru, Sangaste ja Leebiku metsadesse ning et neid veel juurde tulemas.“ — Nagu Riigikogu liikmed minu wastuses järgmiste küsimiste peale näha saawad, — ei wasta see teade mitte tõele ehk on igatahes wäga liialdatud. 2) „Kui palju on senni Lätist tulnud inimesi metsatöödele ja palju neid tulemas.“ — On nõutud andmeid Wõru ja Walga metsaülematelt, kes teatawad, et:

1) Wõrumaakonna Wana-Antsla metskonnas (Mõniste metsas) on üle piiri Läti poolt tööl: a) puuweo peal 8 inimest — eestlased, aga Läti kodanikud; b) liipritahujaid 9 inimest, — nendest 3 eestlast ja 6 lätlast. Nendest on 3 lätlast riigi metsawalitsuse ülesandel liiprid walmistanud, kuna selle töö peale tarwilikku arwu Eesti töölisi ei olla leidunud.

2) Walga maakonna Koor-
küla metskonnas on 10—15 Läti kodanikku metsa wäljaweo tööde peal, — Pärnu—Tallinna juurdeweo raudteewalitsusel ja põhja puupapi ja paberiwabriku walitsusel — ja Walga metskonnas kunni 30 töolist.

„Kui palju metsatöölisi veel tulemas“, ei ole teada. Kuna metsatööde hooaeg lõppemas, wõib oletada, et neid enam juurde ei tule.

3) „Kas töötawad eeltähendatud Lätist tulnud metsatöölised era- wõi riigiarwel raiutawates metsades?“

Nagu eeltoodud andmetest näha, töötas suurem hulk nendest eraarwel raiutawates metsades.

4) „Mis tingimistel ja kui kauaks on nad palgatud?“

Riigi metsawalitsuse ülesandel töötawad Lätist tulnud töölised olid palgatud samasuguste tingimistega, kui oma töölised. Eraettewõtjate kohta puuduwad andmed.

Wiienda küsimise peale wastab tööhoolekandeminister.

Töö- h o o l e k a n d e m i n i s t e r

Chr. Kaarna: Rkl. härra Piiskar küsib, kui palju on Eestis praegu töötatöölisi ja mis on Wabariigi Walitsus selleks teinud, et neile tööd muretseda. Selle küsimise peale pean esiteks tähendama, et töötatöölisi on meil ainult üksikutes kohtades ja üksikutel aladel, nende arw ei ole aga mitte kaswanud, waid wähenenud. Kui suur töötatöölise arw praegu on, selle kohta ei ole täpipealseid teateid. Nendest andmetest, mis tööbörsedelt saadud, on näha, et möödaläinud aastal töötatöölise arw kõikus 1000 ja 2000 inimese wahel. Kuid seal juures on aasta esimesel poolel kohti ja alasisid olnud, kus töölisi mitte nii palju ei leidunud, nagu seda töörohkus nõudis. Ja ka praegusel ajal on küllalt kohti, kus tööpakkumisi töötööstusest märksa rohkem. Sõjaajal ja sõja tagajärjel tekkinud seisukord, et mõnes kohas wabrikud sunnitud olid tööd vähendama, ja kus siis ka ei suudetud kõikidele inimestele tööd anda, kestab ainult paiguti edasi. Seda tuleb ette ka kõige suuremates ja kõige paremates tööstuskohtades. Nendest kohtadest ei ole töölised tahtnud, ja ei taha ka praegugi lahkuda, ja seda arusaadawatel põhjustel — need inimesed ootawad seal tööstuse terwenemist ja loodawad sealt samast wanal alal tööd leida. Üks nii-

sugustest kohtadest on Narwa linn, kus suurem arv inimesi tööpuuduse all kannatab. Olles lootuses, et seal töö wast ehk uuesti algab, ei taha töölised sealt mitte nii kergesti teistesse kohtadesse üle minna. Esialgsel registreerimisel oli seal töötatöölise arv wõrdlemisi suur. Kuid hiljem, kui selgus, et koha peal tööliseotsimisi liig wähe on, ehk peaaegu sugugi ei ole, mispärast tööbörse töötajatele abiks ei saanud olla, ja et kaugeemale ülekolimist soowitawaks ei peetud, loobusid tööta inimesed registreerida laskmisest.

Sellega ongi seletataw, et tööbörse andmete järele töötatöölise arv Narwas wõrdlemisi wäike on, tegelikust arwust märksa wäiksem. Suuremal osal neist oleks wõimalus awanenud teise kohta tööle minna, kuid nad on ikka endid, kuigi rasketes oludes ja tingimistes, ära elatanud, lootes, et suurem tööallikas — Kreenholmi wabrik — jälle käima hakkab. Walitsus tahab selleks kaasa aidata ja samme astuda, et Kreenholmi wabrik juba ligemal ajal suuremal mõdul töötama hakkaks. Enne sõda andis Kreenholm ligi 10 tuhandele inimesele tööd. Kreenholmi wabrikuwalitsus ongi juba omalt poolt tööstuse laiendamiseks samme astunud, krediidi asjus tahab walitsus kaasabi anda, ja ma loodan, et juba lähemal ajal wõimalikuks saab ka Narwas tööpuudust vähendada.

Teistes kohtades wabariigi piirides suurt tööpuudust ei ole. Mis Tallinnasse puutub, siis näitawad siinsed andmed, et üldisest tööpuudusest, nagu Narwas, siin juttugi ei tohiks olla, waid palju enam, igas wabrikus on aasta jooksul nähtusi ette tulnud, et siin tarwilisel arwul neid töölisi wõtta ei olnud, kes teatud töö peale kohased on. Wabrikandid seletawad ühel meelel, et õppinud töolistest wäga suur puudus olla. Kui täna teatawaks on saanud, et Inglis-Balti laewatehases streik lahti puhkenud, siis pean ütleva, et selle streigi lahtipuhkemise kaudseks, ühtlasi aga ka algpõhjuseks ei ole midagi muud, kui töölise puudus, ühenduses meistrite puudusega. Inglis-Balti laewatehas tegi juba pikemat aega kawatsusi töö suurendamiseks. Wabrikul oli tahtmine kahe wahetusega töötama hakata ja selleks läheks palju uusi töölisi tarwis. Muidugi wõiks lihttöölisi siit ehk sealt saada, kuid peale lihttöölise

läheb tarwis teataw arv õppinud töölisi, näituseks katalseppe, lukusseppe jne. Aga just need wiimased puuduwad. Wabrikuwalitsus pidas juba nõu, kas ei tuleks mitte kutsetöölisi wäljaspoolt sisse tuua. See mõte ei leidnud aga poolehoidu ja wabrikuwalitsus loobus sellest täiesti. Kuid mõnesugune uuendus tööstuse laiendamiseks sai paratamataks, sest ühe wahetusega praeguse töö suuruse ja 8-tunnilise töötamise juures neid töid, milleks wabrik ennast kohustanud, ära teha ei saa. Kujunenud olukorra mõjul tehti wabrikuwalitsuse poolt töölisele ettepanek ületundisid teha. Siin taheti aga liig kaugele minna: töolistelt soowiti, et nad igapäew 4 tundi ületundisid teeks, kuid wiimaks, töölise soowisid tähele pannes, wähendati seda kahe tunni peale. Et sellega tööpäew liig pikaks wenis, määras wabrikuwalitsus lõunawaheaja. Selle lõunawaheaja pärast algaski streik. Makswate seaduste järele wõib aga wabrikuwalitsus seda teha ja ka töölised ise wõiwad seda nõuda, et neile lõunawaheaga wõimaldataks. Kui nüüd teatud põhjustel ületundide tegemine tingimata tarwilikuks sai, siis peaks küll inimesed, kes 10 tundi päewas töötawad, lõunawaheaga saama.

Kui niisugusel asjaoludel streikima hakanud inimesi ka töötatöölise nimekirja wõtta, siis oleksid need arwud muidugi suuremad, kui töö- ja hoolekandeministeriumi omad.

Peale nende töölise, keda meie harilikult töölise all mõistame, on meil veel teepoolsest inimesi, kes tööd teha ei taha, kuid siiski hästi elawad. Niisugusest nähtusest on siin ennegi juba räägitud. Igaüks teab, et sarnased isikud mitte üks Tallinnas, waid ka teistes linnades silma puutuwad. Igapool wõib inimesi näha, kelle sissetulek kaunis hea näib olewat, kuid kes siiski kusagil ei tööta. Kuidas need inimesed kindlustatud on, seda teatakse wist teisel pool paremini; wõib olla et need teated olemas on sarnastel wõimudel, nagu kapten Weem ja t. Kes ka need isikud töötatöölise nimekirja paneb, see wõib muidugi suuremate numbritega esineda.

Nüüd küsimus, mida tahab Wabariigi Walitsus tööpuuduse kõrwaldamiseks ette wõtta. Ma tähendasin juba, et selleks samme on astunud, et Narwa Kreenholmi wabrik suuremal määral töötama hakkaks. Ühtlasi on Wabariigi Walitsus

mulle ülesandeks teinud nende inimeste seisukorda parandada, kes raskesse seisukorda on sattunud, eriti piiriäärsetes maakohtades. Seal on, sõna tõsisel mõttes, tõesti palju töövõimetuid inimesi. Ühes wanadega on wiletsusse langenud, osalt otse saatuse hooleks jäetud ka lapsed. Eestkätt neid, aga ka ajutiselt puudustkannatajate seisukorras olewaid kodanikke, vaatamata nende elukutse peale, tahab ministeerium abirahadega ja muul wiisil aidata.

Narwas on punaseristi poolt asutatud lastekodu, kuhu on kehwematest perekondadest wõetud umbes 50 last. Neil päewil oli mul läbirääkimine Narwa punaseristi esitajatega sealse seisukorra üle. Meie tahame Narwa lastewarjupaika laiendada ja ära mahutada weel mõnikümmend last, et nende wanemaid sellest koormast wabastada, mis neil praegu kanda on. Ühtlasi tahame Narwa wabrikute raioonis ja mujal töövõimetutele inimestele abi anda. Wabariigi Walitsus on ka kiirustanud sõjakahjude maksmist Narwale. Teatawasti põles seal sõjaajal hulk maju maha. Waremalt ei mõeldud kahjutasu anda, kuid Riigikogu läinud aasta otsuse järele, mis eelarwe wastuwõtmisel wastu wõeti, pidi Wabariigi Walitsus selle küsimuse lahendamaks. Kahjutasu maksmine Narwas kannatanutele peab juba algama.

Edasi wõin teatada, et nende andmete järele, mis ministeeriumil olemas, awaneb suurem töövõimalus mitmel pool. Ma ei usu ka seda, et streik, mis täna lahti puhkes, pikale weniks. (Wahel hüüe: On juba likwideeritud.) Wõib olla, on streik juba likwideeritud, mul puuduwad wiimase tunni teated. Narwa silla ehitamisega ühenduses olewatele töödele läheb tarwis umbes 200 töölist. Kewade tulekuga saab osa Kreenholmi wabrikutööstusest, umbes 300 inimest, turbatööstuses tööd. Üldiselt tarwitatakse eelolewal suwel turbatööstuses rohkesti töölisi. Läänemaal wõetakse tänawu ette sooparandusetööd, kus jällegi hulk inimesi tööd leiawad. Põllutöoministeeriumil on selleks otstarbeks krediidid olemas. Kui läinud aasta olusid ja nähtusi arwesse wõtame, siis wõib arwata, et niihästi turba- kui ka metsatööstuses meil tänawu tööliste puudusega tegemist tuleb teha. Juba minewal aastal ei leitud neil aladel tarwilikult arwul töölisi. Wabariigi Walitsusele näib seisukord sarnasena, et lähe-

mal ajal töötatöölise küsimusega mitte suurel määral tegemist ei tule teha, waid et kõik inimesed, kes tööd teha tahawad, tööd wõiwad saada.

Juhataja **J. Kuk**: Riigikogu läheb järgmise päewakorra-punkti juurde.

7. Wabariigi Walitsuse wastamine Teedeminister **K. Ipsberg**:
A. Hint'i küsimise peale saarte ja mannermaa ühenduse kohta. Lugupeetud rahwasaadikud! Käesolewa küsimise kohta oli mul au juba kaubandus-tööstusministeeriumi eelarwe puhul sõna wõtta, sest rkl. Hint tõstis selle küsimise siis üles. Minul ei ole oma endistele seletustele palju enam juurde lisada. Rkl. Hint küsis, kuidas mõtleb Wabariigi Walitsus ühendust saarte ja mannermaa wahel alal hoida, nii et ühendus mitte nädalate wiisi katkestatud ei saaks. Kõrwale jättes seda, kuidas ühendus läinud aastal korraldatud oli, wõin teatada, et Wabariigi Walitsusel on kawatus ühendust pidada Rohuküla ja Kuressaare wahel aurik „Ristna-ga“ ja Rohuküla, Eltermaa, Hiiumaa ja Põhja-Saaremaa wahel aurik „Endlaga.“ Sunniwad jääolud neid ühendusi seisma panema, siis kawatseb meriasjanduse peawalitsus otsekohest laewauhendust alal hoida Tallinna ja Kihelkonna wahel. Jaanuarikuul käesolewal aastal tehti Tallinna-Kihelkonna ühendusega katset, aga läinud talwe raskete jääolude tõttu saadi ainult kaks kunni kolm reisi teha. Täna wune talw oli külma poolest üks haruldasematest, nii et ka Kihelkonna sadam kinni külmetas. Arwatawasti on lugu tulewikus selle poolest parem.

Juhataja **J. Kuk**: Riigikogu läheb järgmise päewakorra-punkti juurde.

8. Wabariigi Walitsuse wastamine Siseminister **K. Einbund**:
J. Wanja küsimise peale nõukogude-Wenemaa ja Eesti wahelise sõja prowotseerijate kohta. Aus-tatud rahwaesitajad! Juba umbes poolaastat tagasi sai meie politsei-wõimudele teatawaks, et meie territooriumil asuwad mõned isikud, kes

Eesti ja nõukogude-Wenemaa rahulepingu wastaselt mõnesuguseid katseid teewad organiseerida wäikseid salgakesi selleks, et piiril segadusi sünnitada. Nagu hiljem selgus oli selle korralduse juhatajaks sakslane Kromel, kes tõesti omale kaastöölisi oli leidnud: 2—3 Eesti waba-

riigi kodanikkude seast ja umbes 10—15 endise põhja-lääne armee nooremate ja keskmiste ohvitseride, ning peale selle sõdurite hulgast.

Tegelikult olid isegi 20-liikmeliste saladete nimekirjad kokku seatud, mis läbiotsimisel nende isikute juurest leiti.

Nimekirjades tähendatud isikud aga ei olnud mitte kokku koondatud, vaid asusid siin-seal metsatöodes, turbatöötuses jne., täiesti laiali mööda maad. Nüüd, umbes paar nädalat tagasi sellekohastel läbiotsimistel selgus, et tõesti niisugune organisatsioon tegutsema oli hakanud ja et see organisatsioon ühest küljest ühenduses, ja võib ütelda lähedases ühenduses Wene nõukogude võimudega seisis ja teisest küljest ühenduses seisis ka väljamaal, eeskätt Saksamaal tegutsevate Wene mustasajaliste organisatsioonidega. Dokumentaalselt on selgeks tehtud, et nõukogude võimud on miljonite wiisi raha annud sellele organisatsioonile, ja et seda raha on kulutatud mitmesugusteks otstarbeteks niihästi sisekui ka Saksamaal. Et meie, see tähendab Eesti Wabariigi Walitsus, Wene nõukogude wabariigiga lähedases sõpruses on ja rahulepingu kohaselt kõiki oma peale wõetud tingimisi on täitnud, siis, niipea kui temale niisugune nõukogude walitsuse poolt toetataw organisatsioon teatawaks sai, wõttis tema kõige waljumad abinõud tarwitusele selle likwideerimiseks. Ja selle tagajärjel sai arretereeritud neli wabariigi kodanikku, siis 7 endist põhja-lääne armee ohwitseri, kes kohtu alla anti. Kui ma ei eksi, sai kohtu alla antud kokku 12—13 isikut. Teised, kes näisid lähedases ühenduses kuidagi olevat, kelle kohta aga dokumentaalset materjali kohtu jaoks ei olnud, ja kes töötasid meie andmete järele väga mitmesugustes luuramise-organisatsioonides, nendele, kokku umbes 14—15 väljamaalasele tehti ettepanek Eesti wabariigi piiridest lahkuda. Pärastisel uurimisel kunni tänapäewani on selgunud tõesti, et kahe, kolme kohta, kellele ettepanek sai tehtud lahkumiseks, tõesti andmeid ei ole ja nende kohta saab see otsus muudetud. Mis puutub aga neisse isikutesse, kes tähendatud nimekirjades esinesid, see tähendab lihtinimesed, kes metsa töö on jne., nende wastu saawad ka abinõud tarwitusele wõetud nende eraldamiseks.

Aga meie arwates otsekohest tarwidust nende väljasaatmiseks ei ole. Ei ole

ka praeguses olukorras neid kuhugi saata, ja isiklikult lahkuda ei ole neil wõimalik. (K. Ast (sd.): Kui nad kommunistidega ühes töötawad, siis võib neid ju Wenemaale saata.) Jah, kui neid wastu wõetaks siis küll, aga seal on ka suured sekeldused ees.

Igatahes walwe alla wõetud saawad ka need.

Materjalid ise on aga kõik üle nädala tagasi kohtupalati prokuröörile juba ära antud ja sealt kohtuuriijale üle läinud, nii et neid materjale minu käes ei ole ja mina austatud Riigikogu liikmeid üksikajaliselt juurdlusega ja kohtuuriija tegevusega tutwustada ei saa.

(Sekretääri kohale asub abisekretäär **W. Pezold.**)

Juhataja **J. Kukk:** Täiendawateks seletusteks on sõna välisministril.

Wälisminister **A. Piip:** Austatud Riigikogu liikmed! Ma tahtsin juurde lisada, et meil ei ole mingit mõtet ega tahtmist, kokkupõrget Wenemaaga prototseerida ja et sellepärast see küsimus ise ei ole mitte küllalt õieti wormuleeritud. Niisuguste organisatsioonide küsimus oli ka Riia konwerentsil arutusel, kus wenelaste poolt ettepanek tehti, et sarnaste organisatsioonide wõi bandede sissetungimine juba loetakse sõjategevuse alguseks. Kindral Lill, kes minuga seal kaasas oli, ja ka mina ise leidsin sarnase wormuleerimise täitsa wastuwõtmata olema, sellepärast, et riik, kui niisugune, ei saa mitte üksikute erainimeste läbi sõda kuulutada. Niiviisi sai see ettepanek sellest lepingust wälja jäetud ja wenelased olid sellega lõpuks ise nõus.

Igatahes on kindel, et meie poolt mingit põhjust ei anta Wenemaale, et tema wõiks süüdistada meid, et meie rahulepingut küllalt täpisealt ei ole täitnud. Nagu Teie näete, on selle organisatsiooni likwideerimise juures just rahulepingu tingimist täidetud.

Ma wõiksin edasi minna: kuulsin nimelt ühest küsimisest, mis on Riigikogule ette pandud ja mille peale mina järgmisel korral wastata ei saa; puudutan ka natukene seda küsimist. Küsimine on esitatud rkl. Martna poolt, et kas Eesti wabariigi ja nõukogude-Wenemaa wahel on normaalne diplomaatiline läbikäimine rahuwahelise õiguse põhjal jalule seatud? Pean tähendama, et wastus selle peale on

jaataw. Rahulepingus on ette nähtud diplomaatilise konsulaar suhete jaluleseadmine. Alguses kandis läbikäimine küll mittewormaalset laadi. Aga 1920 a. lõpust saadik, kus Wene diplomaatiline esitaja härra Litwinow siia tuli ja meie omalt poolt täiewolilise esitaja, härra Warese, Wenemaale saatsime, on meie ja nõukogude-Wenemaa wahel wormiline diplomaatiline läbikäimine kestnud. Sellejuures on ka kõik need normid, mis selles asjas rahwuswaheliselt makswaks on tunnistatud, silmas peetud. Kõige esimene ja tähtsam nendest on saatkondade kaastööliste puutumatus. Kui esimene Wene esitaja, härra Gukowski, Tallinna tuli, siis lepitati tema ja selleaegse Eesti välisministri, härra Birk'i, wahel kokku, et loetakse puutumatuks kõik need kaastöölistes, nii Wene saatkonna juures Eestis, kui ka Eesti saatkonna juures Wenemaal, kes väliskommissariaadis registreeritud nimekirjas on. See reegel maksis kunni märtsikuuni sel aastal. Isegi weel märtsi algul kirjutab Wene väliskommissariaat meie esitajale Wenemaal muuseas, et kaastöölistel on niinimetatud diplomaatiline puutumatus. Siin kõneldakse peaaeglikult Peeterburi komisjoni kaastöölistest, et nemad tarwitada kurjasti oma ametlikku seisukorda ja oma isiklikku diplomaatilist puutumatust.

Meile täiesti ootamata hakati aga märtsi alguses wangistama meie kodanikka Peeterburis. 6. märtsil kirjutas meie esitaja väliskommissariaadi Peeterburi osakonda, et on kinni wõetud meie kaastööline Walde ja palub teateid selle kohta, misärast ta on kinni wõetud ja kus ta kinni on. Öösel wastu 7. märtsi oli oma korteris kinni wõetud Paulberg, ja kommissariaadi osakond palub tema kinniwõtmise põhjust teada, ühtlasi teda, kui puutumata isikut, otsekohe wabastada paludes. Sellepeale wastab 8. märtsil väliskommissariaadi esitaja, et komisjoni kaastöölistele Wessart'ile, Sulg'ile ja teistele on ette pandud süüdistus spionaašhis. Mis aga puutub nende isikute tagatise wastu wabastamisesse, siis on selleks meie poolt motiweeritud ettepanekut waja. Meie omalt poolt tegime selle ettepaneku, aga nemad ei saanud siiski wabastud. 22. märtsil teatab Peeterburi komisjoni esimees, et juba terwe rida kaastöölisi on arreteeritud, peale selle weel optantsid. Kuid sellega ei lõppenud kinniwõtmiste rida, waid läks edasi. 28. märtsil arreteeriti

meie esitaja teatel Peeterburi uulitsal kaubandusministeeriumi agent Nieländer. Esitaja palub selgitada tema kinniwõtmise põhjust ja teda otsekohe wabastada. Samuti oli meie esitaja sunnitud 1. aprillil teatama kaastöölise Metsamardi kinniwõtmisest ja et ta arreteeritud samal põhjusel, kui Wessart ja Walde'gi. Meie seisime arusaamatuse ees, sest alles mõni aeg enne seda toonitati, et meie kaastöölistes on puutumatus ja nüüd korraga hakati neid arreteerima. 14. aprillil, s. o. suurel reedel, andis meie esitaja Wene väliskommissariaadis pikema mär-gukirja ära, kus tema toonitab neid asjaolusid, mida siin ette kandsin ja peatab asja põhimõttelise külje juures. Meie walitsuse ülesandel teatab ta väliskommissariaadile, et meie waatame nende kaastööliste peale, kes meie poolt Wenemaal ja Wenemaa poolt meil on, kui puutumata isikute peale endise praktika kui ka üldiste rahwuswaheliste normide järele. Meie kahetseme wäga, et sellest normist on kõrwale astunud, ja näeme selles nagu uut praktika alust. Meie palume otsekohe wabastada neid isikuid, ehk wastasel korral oleme sunnitud arwama, et Wene väliskommissariaat on oma sennise praktika muutnud, ühekülgselt, ilma meile teatamata, ja meie wõtame selle teguwiisi kui teadaande, et wastastikused kaastöölistes mitte enam isikupuutumatus õigusega warustatud ei ole. Seda andsin mina laupäewal, s. o. 15-mal, Wene esitajale siin teada, kes ka arwas, et see nii on, et meie wastastikused kaastöölistes mitte isikupuutumatus pole. Mina olin sunnitud sellest oma kolleegale teatama, et sennine kord muutunud on. Pean üttelema, et sennise praktika järele oli nii, et kui kaastööline ei wananud oma ülesannetele, ehk kui meie kaastööline Wenemaal, ehk Wene oma siin midagi toime pani, ehk enmast niowiisi ülewal pidas, et see rahulolematust tekitas, siis anti sellest kohe teada wastawalt välisministrile ehk väliskommissariaadile. Jaanuarikuu lõpus oli meie ja Wene wahel pikem kirjawahetus üksikute ametnikkude kohta. Wenemaa esitaja nõudis meie käest umbes 30 meie ametniku lahkumist Wenemaal, mis ka osalt täidetud sai. Meie panime omalt poolt ette nõudmise wist 27 Wene kaastöölise siit lahkumise kohta, nende hulgas ka Schreider ja Ljagin. Edaspidiste läbirääkimiste järele leiti wõimalik olewat väljasaatmisi muuta ja seisma panna. Kui nüüd Wenemaa praktika

järele, mis ka pärast kinnitatud sai väliskommissariaadi telegrammi läbi kohalisele esitajale, kes ta mulle edasi andis, selgus, et kaastööliste isikupuutumatus printsiip muudetud on, siis said mõlema maa poliitsei võimud teatud tegewuswabaduse ja nii ilma minu teadmata said 4 Wene saatkonna kaastöölist arreteeritud. Wene esitaja palwe peale wõtsin mina erakorralised abinõud tarwitusele, et asja rahulikult lahendada. Järgmisel hommikul jõuti niikaugemale, et administratiivne osa sellest arreteerimisest läbi oli ning asi edasi oli antud kohtuwõimudele. Järgmisel päewal pärast arreteerimist, see on 20-dal, said 2 kaastöölist wabastatud, üks suurema kautsjoni wastu ja teine täiesti, kuna 2 kaastöölist weel arreteerituks jäid. Wenemaale oli nähtawasti meie võimude tegewus väga ootamata tulnud ning sünnitas suurt ärewust. Mõned Wene ajalehed läksid isegi nii kaugemale ja kirjutasid, et nimetatud arreteerimine olla sündinud wastutasuks sellele, et mõned meie wagunid omal ajal Wenemaal kinni peeti jne. Ma palusin kohalist Wene esitajat seda kõige kategoorilisemalt öiendada, et sellel arreteerimisel kõige vähematki ühendust pole wagunite kinnipidamisega wõi kättemaksuga, waid ainult lihtsa printsiipi maksmapanekuga. Et need kaastöölistes ilma diplomaatiliste passideta on, siis ei ole välisministeeriumil mingisugust õigust segada kohaliste võimude tegewuse wahele, kes kohustatud on riigi julgeoleku eest walwama, ja eraldi just kohtuwõimude tegewuse wahele, sest et kohus walitsusest täiesti eraldatud on. Sellegi peale waatamata saatis Wene esitaja 22. skp. note, kus ta ultimatiivsel nõudis, et 24-dal kella 12 ajal oleks wabastatud kinniõlwad Wene saatkonna kaastöölistes, ja et nende süüdistused temale ette näidatud oleks. Kahjuks ei saanud välisministeerium seda mitte täita, sest et tal mingisugust õigust pole kohtuwõimude tegewuse wahele segada. Mina wastasin selle kohaselt ja, kui lubate, kannan ma selle note ette, et näidata, missugusel leplikul wiisil mina talitanud olen. See kõlab järgmiselt:

„Austatud härra nõunik,

Minul on au Teile teatada, et Teie kiri 22. aprillist s. a. on kätte saadud ja et selles awaldatud soovid on wastawal wiisil edasi antud kohtuwõimudele, et seaduste piirides teha kõik, mis võimalik,

nende rahuldamiseks. Kahjuks pole minul võimalik Teile mingisuguseid kindlaid lubadusi anda Teid huwitawate punktide kohta, sest et nende rahuldamine täielikult ainuüksi rippumata kohtuwõimudest oleneb.

Nagu minul juba au oli Teile suusõnaliselt teatada, sündis nõukogude-Wenemaal esituse kaastööliste kodanikkude Schreideri ja Ljagini, kelle kõrwaldamist välisministeerium juba märgukirjas 31. jaan. s. a. nõudis ja wäliskaubanduse kommissariaadi kaastööliste härra ja pr. Swirgodini arreteerimine kindlal wabariigi seaduste alusel sõjalise salakuulamise asjas, kusjuures nende kaastööliste juurest leiti salajast sõjalist iseloomu kandwaid materjaalisid, dislokatsiooni kaarte ja muud. Välisministeeriumi osa kogu selles asjas kannab lahke wahetalituse iseloomu, sestsaadik kui Wene walitsus tunnistas, et esituste kaastöölistel wastastikku isikliku puutumatus õigust ei ole, nagu see Teie notest selgub, mis on ära tähendatud meie esituse notes 14. aprillist väliskommissariaadile ja mida Teie isiklikult minul kinnitasite 15. apr. ja wälisasjade rahwakommissari kohustetäitja härra Ganetski telegrammi põhjal, kesknädalal 19. aprillil.“

Peau ütleva, et eile saime wastuse 14. aprilli note peale, kus protesteeritakse põhjendamata arreteerimise wastu ja nõutakse otsekohe saatkonna kaastööliste wabastamist.

Meie wastunotes olen ma selgesti ütelnud, et ka siin küsimus on selles, et ära kaotatakse wastastikuse puutumatus printsiip. Wene saatkond ja Wene walitsus ei protesteerid mitte sellest põhimõttest wälja minnes, waid tema kõneleb ainult, et arest on põhjendamata ja see puutumatus küsimus on Wenemaa poolt ikka sellega põhjendatud, et arreteeritud saatkonna kaastööline mitte süüdlane ei olla.

Edasi wastasin mina Wene märgukirja peale järgmist: „Mis puutub Teie protestisse, et läbiotsimine ja kinniwõtmine toime pandi ilma, et saatkonna esitajad seal juures oleksid wiibinud, siis wõin ma juurde lisada, et nad on toime pandud isegi välisministeeriumi teadmata, nagu üldse toimetatakse wäljamaalaste arreteerimist, kelle kohta eksterritoriaalsus ei maksa, et niisamuti arreteeriti Peeterburis ka Eesti komisjoni kaastöölistes, ilma et komisjon sellest oleks teadnud ja ta esitajad seal juures

oleksid wiibinud. Ma protesteerin kõige kategoorilisemalt Teie poolt awaldatud kahtluse wastu teadete täpipealsuse asjas, mis ma Teie olen annud, eriliselt kaitsepolitsei agentide talituse bona fide asjas. Ehk mina küll ise materjaalisid näinud pole, on minule neist teatanud wastawad kompetentsed administratiiv- ja kohtuwõimud, kelle teadaannete täpipealsuses mina sugugi ei kahtle, missugusel arwamisel, loodan, ka Teie olete. Et sarnastel juhtumistel üldiselt materjaalisid ei esitata, näitab ka Wene kohtu- ja administratiivwõimude talitus, sest alles kuue nädala järele, pärast meie Peeterburi komisjoni kaastööliste arreteerimist anti komisjoni esimehele, mitmekordsete isiklikkude ja kirjalikkude nõudmistele peale, luba isiklikuks kokkusaamiseks uuri ja juuresolekul. Temale ei esitatud uurimisandmeid ega ka süüdistusakti, ja arreteeritud ei wabastatud tema isikliku wastutuse peale. Niisamuti wõiwad ka meie kohtuwõimudel põhjused olla, mittewastutulemiseks asjastluwitatud isikute ja asutuste, eriliselt välisministeeriumi palwele arreteeritud wabastamise ehk materjaalide läbiwaatamise asjas. Minul on juurde lisada, et ma kunagi pole ennast kohustanud astuma minust ärarippuwaid samme arreteeritud wabastamiseks Teie wastutusel ehk kautsjoni peale ehk küll ma walmis olekut awaldasin teha mis wõin, et neid wabastada wõi et kohtukäiku kiirendada. Täitsin seda lubadust ka tõesti, mille tagajärjel 2 kinniwõetutest juba 20. aprillil wabastati.

Teile sellest kõigest teatades, awaldan weel kord kahetsust, et see heamõjuline praktika ära muudetud on, mis mõlemite esituste liikmetele isiklikku puutumatus tagas, mille kohta esimene Wene esitaja Eestis härra E. J. Gukowski ja tookordne välisminister härra Birkkokku leppisid ja mille põhjal kõik isikud, kes registreeritud wastawais ministeeriumides wõi väliskommissariaadis wõi nende osakondades, puutumatuks loeti ning selle maa kohtule ei allunud, kus nad wiibisid, waid ainuüksi oma wõimudele ja et igal maal õigus oli mittesoowilikka wõõraid esitajaid kõrwaldada isegi ilma motiweerimata. Ei ole tarwis selgitusi, kui oluline see wana rahwuslis-õigusline põhimõte kahe sõbraliku riigi korraliste suhete jaoks on."

Niisugune on juriidiline seisukord ja kuna Wenemaa poolt iseäraline praksis

maksma on pandud, mille järele rahwuswaheliste kombete järele senni puutumatuid saatkondade kaastegelasi arreteeritakse, siis on Wabariigi Walitsus pidanud wastastikuste põhimõtete järele käima ja on pidanud sammusid astuma, mida muidu mitte ei oleks tehtud. Tegelikult ei ole meie arreteeritud inimestest Wenemaal kedagi wabaks lastud, ei ole neile ka süüdistusaktisid ette pandud, kuigi neid mitu korda on üle kuulatud. Meie poolt on aga arreteeritud Wene saatkonna tegelased kohtuwõimudele üle antud ja nende poolt wabastatud peale ühe, nimelt härra Schreider'i.

Siseminister K. Einbund: Faktiliseks märkuseks pean õiendama, et salaorganisatsiooni juhataja mitte sakslane Kromel ei olnud, waid Eesti Saksa rahwusest kodanik. Üldse neljast arreteeritud kodanikust olid kaks Eesti rahwusest, kaks Saksa rahwusest, teised kõik olid endise Wenemaa kodanikud, praegused emigrandid. (J. Piiskar (is.): Mis mees see Weem oli?)

Juhataja **J Kukk:** Riigikogu läheb neljanda päewakorra-punkti juurde.

9. Wabariigi Walitsuse wastamine A. Sorokin'i ja W. Grigorjew'i küsimise peale Petseri maakonna talunikude maade kohta.

Põllutöömister B. Rostfeldt: Rkl. Grigorjewi ja Sorokin'i küsimiste peale Petseri maakonna talunikude maade kohta on mul järgmist wastata:

Esimese küsimise peale, kas on walitsusele eelpool kirjeldatud asjaolud Petseri maakonna piiriäärsete maade kohta teada, wõin ütelda, et need asjaolud on Wabariigi Walitsusele teada.

Teise küsimise peale, mis on põhjust annud eelnimetatud maade sennist kasutamise wiisi muuta, on mul järgmist teada:

Senni walitses neid maid põllutöömisteerium maanõukogu poolt 27. now. 1918 a. antud määruste ja ajutise walitsuse täiendawate juhtnõõride alusel, mis käisid mõisamaade hoolekande alla wõtmise kohta. Kuna aga eelnimetatud määrus kogukonna ja talumaade kohta ei käi ja nende siia poole Wene piiri jäänud maosade peale waadata tuleb, kui ilma peremeesteta waranduste peale, oli tarwilik endist seadusega mitte kokkukõlas

olewat walitsemise wiisi lõpetada ja maade walitsemine hoolekande-kohtu korraldusse anda.

Kolmas ja wiimane küsimine on: „Miks ei ole tänini nõukogude-Wenemaaga wastastikuse kompensatsiooni küsimus lahendatud ja mis kawatseb walitsus ette wõtta eelnimetatud Petseri maakonna piiräärsete külade elanikkude majanduslise häwinemise ärahoidmiseks.“

Selle küsimise esimese osa peale watan, et rahuleping ei näe ette mingit lahendust kompensatsiooni alusel ehk erikokkuleppe teel, waid et kõik küsimused, mis tekiwad uute piiride läbi lahutatud walla- ja kogukondade waranduste suhtes, lahendatakse tarbekorral segakomisjoni poolt. Sarnane segakomisjon töötab ja nimetatud küsimus antakse komisjonile lahendada.

Mis puutub küsimise teise osasse, siis pole Wabariigi Walitsusel siin wõimalust midagi iseäralikku ette wõtta. Põllutöeministeriumis olewate teadete järele tahawad hooldajad wõimalusi leida nii korraldada, et maad nende elanikkude kätte kasutada jääwad, kes neid eelmistel aastatel kasutasid.

Sellega oleks küsimus esialgu lahendatud.

Juhataja **J. Kuk**: Riigikogu läheb 5-da päewakorra-punkti juurde.

10. Wabariigi Walitsuse wastamine Riigikogu kommunistlise töölistehüma arupärimise peale Riigikogu kandidaatide, omawalitsuste liigete ja nende kandidaatide wangishoidmise kohta.

Walitsuselt teada, kas hoitakse arupärimises tähendatud isikud wabariigi wangihoonetes kinni. Teises küsimises küsitakse, mis mõtleb Wabariigi Walitsus teha, et mainitud isikud saaksid uuesti asuda nende kohuste täitmisele, see tähendab wist, et mis mõtleb Wabariigi Walitsus teha, et need isikud wangist saaksid wabastatud. Kolmandas küsimises küsitakse aga, kas kawatseb walitsus seaduslikule wastutusele wõtta neid isikuid, kes ilma asjata wangis hoiawad demokraatlistesse asutustesse walitud

töölisteasitajaid. Mina arwan, et kui sellel arupärimisel mitte teatawat poliitilist tähtsust ei oleks, kui tal, wõib olla, ka mitte poliitilist otstarbet ei oleks, siis wõiksid wastused nende küsimiste peale õige lihtsad ja lühikesed olla. Esimese küsimise peale wõiks wastata, et see muidugi Wabariigi Walitsusel teada on, et teatud isikud wangis hoitakse. Teise küsimise peale wõiks wastata, et need isikud, kes arupärimises on ära tähendatud, wangis on kohtuwõimude järele, ja et Wabariigi Walitsus neid wabastada ei saa. Mis kolmandasse küsimisesse puutub, siis wõiks wastata, et wastutusele wõiks wõtta ainult neid isikuid, kes teatawaid kuritegusid on teinud, mitte aga neid, kes nendele seadustega antud wõimu on teostanud, nagu seda kohtuwõimud on.

Et sellel arupärimisel aga, nagu ma ütlesin, teataw poliitiline tähtsus on ja et ta, wõib olla, ka poliitilise otstarbega sisse on antud, siis arwan mina, et ma hästi teen, kui ma lühidalt Riigikogule ette kannan, milles arupärimises äratähendatud isikuid süüdistatakse ja mille põhjal kohtuwõimud tarwilikuks on arwanud neid isikuid wangistada.

On ehk üldiselt juba teada, et neid isikuid süüdistatakse uue nuhtlusseaduse § 102 järele, see tähendab, neid süüdistatakse selles, et nemad on ühe organisatsiooni liikmed, kes endale ülesandeks on teinud Eestis maksawat korda wägiwaldselt kukutada. Tähendab, selleks, et kinoliidajaid tähendatud paragrahwi järele wastutusele wõtta, ja neid eeluurimisel wangistuses pidada, selleks oli kohtuwõimudel tarwis selgitada: 1) kas üks niisugune organisatsioon olemas on ja missugune see organisatsioon on, kes omale ülesandeks on teinud wägiwaldselt Eesti riigikorda kukutada ja 2) kas need isikud, kes kohtuwõimude poolt wangistatud said, selle organisatsiooni liikmed on.

Esialgsel juurdlusel ja pärast eeluurimisel on teatud materjal selle kohta kogutud, et on olemas üks nõndanimetatud Eestimaa kommunistline partei, kelle juured ulatawad Wenemaale. See kommunistline partei moodustas Eesti wabariigi piirides oma partei täidesaatwa keskkomitee. Nagu kõikidel teada, oli selle kommunistlise partei eesotsas kõigile tuntud Wiktor Kingissepp. Sellele komiteele oli ülesandeks tehtud Eesti wabariigis riigikorra kukutamist kõigiti

ette valmistada. Muuseas oli temale ka ülesandeks tehtud Eesti wabariigi piirides teatawaid organisatsioone luua, ehk niisuguste organisatsioonidega, mis juba olemas on, teatawaid sidemeid otsida, et need alamorganisatsioonid ühisel nõul ja jõul keskorganisatsiooniga Eestis maksawat riigikorda wõiksid kukutada. (J. Piiskar (is.): Kas linnawolikogul niisugused organisatsioonid olid?) Kohtuwõimud on otsusele jõudnud, et sellel kommunistlike partei keskkomiteel tõesti korda on läinud sidemeid mõnesuguste organisatsioonidega luua. Kohtuwõimud ütlevad otsekohe wälja, et selle kommunistlike organisatsiooni alamorganisatsioonideks, kes riigikorra kukutamiseks töötasid, olid: Tallinna ametiühisuste kesknõukogu, Riigikogu kommunistlike rühm, üleestimaaaline noorproletaarlaste ühing ja Tallinna linnawolikogu kommunistlike rühm ning weel mõned teised organisatsioonid. Mis nüüd sellesse puutub, et Eestimaa kommunistlike partei ja tema keskkomitee Eestis oma ülesandeks olid seadnud wägiwallaga riigikorda kukutada, siis näib, nende materjaalide põhjal, mis eeluurimisel ja juurdlusel on kogutud, et see wäljaspool igasugust kahtlust on. On leitud hulk üleskutseid, lendlehti, teadaandeid jne. mis kommunistlike partei keskkomitee poolt laiali saadetud ja mis tõendawad, et nende ülesanne just see on, et Eestis maksawat riigikorda kukutada. Küsimus wõiks ainult selles seista, kui wõrd see kindlaks on tehtud, et need siin minu poolt äratähendatud organisatsioonid selle suure kommunistlike ettewõtte alamorganisatsioonid on. Ka siin on juurdlusel ja eeluurimisel korda läinud õige palju materjaali kokku koguda, mis mul täiesti wõimatu on Riigikogule üksikasjaliselt ette kanda. Pean tähendama, et see materjaal mitu ja mitu õige paksu kausta wälja teeb, nii et mitu head päewa aega läheks neid ette lugeda. Ma tahan siin aga näituseks mõned üksikud asjaolud ette tuua, mis kohtuwõimused sellele arwamisele on wiinud, et minu poolt siin nimetatud organisatsioonid muud ei ole, kui selle kommunistlike organisatsiooni alamorganisatsioonid, kes maksawat riigikorra kukutamiseks töötavad. Eestimaa kommunistlike partei ja Tallinna ametiühisuste kesknõukogu wahekorra kohta tähendawad kohtuwõimud muuseas selle peale, et kui Riigikogu walimised käimas olid, siis otsustas põrandaalune kommu-

nistlike keskkomitee walimistest ka osa wõtta. Mingisugustel põhjustel ei leidnud ta wõimaliku olewat otsekohe kommunistlike nimekirjaga esineda. Selle asja pärast peeti läbirääkimisi Tallinna ametiühisuste kesknõukogu ja kommunistlike keskkomitee wahel. Ametiühisuste kesknõukogu oli walmis nimekirja kokku seadma. Kui nimekiri oli kokku seatud, hakati Tallinna ametiühisuste kesknõukogu poolt kui ka põrandaaluse kommunistlike keskkomitee poolt tööliste hulgas kihutustööd tegema ja üleskutseid ja lendlehti laiali laotama. Kutsuti üles kõiki neid, kes kommunismi poole hoiawad, eriti töölisi oma hääli sellele nimekirjale andma. Tähendati otsekohe ära, et nimekirjas nimetatud kandidaadid Riigikogusse ei lähe selleks, et seal kodanlastega, — nagu ühest lehest näha — seaduste ja margariini pärast kaubelda, waid et teatawate abinõudega riigikorra kukutamiseks tööd teha. Muuseas nimetatakse ühes üleskutses Riigikogu „lorikojaks“. (Pahemalt poolt: Riigikogu liige Linnamägi nimetas kohta, kust Teie räägite, häbi-postiks.) Ja tähendatakse, et nende mehed lähewad sinna mitte selleks, et tööd teha, waid et selle lorikoja tööd lõpetada.

Kõige selle põhjal on kohtuwõimud otsusele tulnud, et on teataw side Tallinna ametiühisuste kesknõukogu ja põrandaaluse kommunistlike keskkomitee wahel, kes püüab kukutada maksawat riigikorda.

Mis puutub wahekorrasse Riigikogu kommunistlike rühma ja kommunistlike partei keskkomitee wahel, siis on ka siin sidet katsutud selgeks teha ja seda on järgmiselt tehtud: on selgeks tehtud, et põrandaalune kommunistlike keskkomitee käskusid ja eeskirju wälja on andnud, mida Riigikogu kommunistlike rühm täitma pidi, täita on püüdnud ja osalt ka täitnud on. Nende ülesannete kohta, mis täitmata on jäänud, esinesid kommunistlike rühma liikmed keskkomitees aruanetega, millest näha, mis pärast üks ehk teine käsk täitmata on jäänud. Sellest tegid kohtuwõimud järelduse, et teataw side Riigikogu kommunistlike rühma ja põrandaaluse kommunistlike keskorganisatsiooni wahel olemas on.

Umber samal teel on ka selgeks tehtud ühendus Tallinna linnawolikogu kommunistlike rühma ja nimetatud põranda-

aluse organisatsiooni wahel. Wiimase poolt antakse käske ja korraldusi, mida esimesed täita püüawad, pärast esine-takse aruannetega kesknõukogule. Sel-lest kõigest on kohtuwõimud nähtawasti järeldanud, et on olemas suurem kommü-nistline organisatsioon, kelle alamorgani-satsioonideks on Riigikogu kommunistline rühm, Tallinna ametiühisuste kesknõu-kogu, Tallinna linnawolikogu kommunist-line rühm, noorproletaarlaste ühing jne. Kokku moodustawad need organisatsioo-nid ühe suure kommunistlise organisat-siooni, kellel ülesandeks on Eestis maks-wat riigikorda wägiwallaga kukutada.

Mis teisesse küsimusesse puutub, mida kohtuwõimudel tarwis oli selgitada, see on küsimusesse, kas wangistatud isikud on selle organisatsiooni liikmed, siis ei saa wist arupärijad isegi salata, et wan-gistatud isikud ühe wõi teise siinnimeta-tud organisatsiooni liikmed on.

Ma ei wõta, austatud Riigikogu liik-med, siin mitte arutamisele, kui palju wangistatud isikutest keegi süüdi on; see ei ole Wabariigi Walitsuse ülesanne, seda otsustawad kohtuwõimud. Kui keegi kinniolijatest leidis, et teda põhjuse-ta on wangistatud, siis oli temal kaebtuse tõst-miseks seaduslises korras kõrgematele kohtuwõimudele tee lahti. Ei ole keegi kinniolijatest seda teinud, siis on see nende oma süü. Arupärimisega Waba-riigi Walitsuse wastu igatahes wabasta-mise küsimust lahendada ei saa, sest wa-litsus ei saa midagi muud teha kui ainult ära oodata, kuidas kohus asja otsustab.

Juhataja **J. Kukk**: Kodukorra § 92 põhjal palun arupärijaid Riigikogu liikmeid Wanja't ja Kägu teatada, kas nad wastusega rahul on.

E. Kägu (kom.): Arupärijate nimel teatan, et meie wastusega rahuldatud ei ole ja palun läbirääkimisi kohe algada.

Juhataja **J. Kukk**: Arupärijad on teatanud, et nad wastusega rahuldatud ei ole ja on ettepaneku teinud läbirää-kimisi kohe pidada. Sõnasoowijaid selle ettepaneku kohta ei ole. Panen ettepa-neku hääletamisele. (H ä ä l e t a t a k s e.) On otsustatud 25 häälega 22 wastu läbirääkimisi kohe a w a d a.

E. Kägu (kom.): Wangistamise kohta on juba nii mitu ja mitu arupärimist meie poolt esitatud, kuid õiget wastust ei ole meie nende peale mitte saanud. Ka praegune kohtuministri wastus, mis ka

juba nõndanimetatud „sotsialistlikes“ „Waba Maas“ on ilmunud, ei rahulda meid. Toonitatakse ikka ja ikka, et on olnud ja on olemas maailmasuur organi-satsioon, kes makswat korda kukutada tahab. Wiimasel põhjusel on arreteeri-tud teatud hulk inimesi. Ma ei saa aru... (A. Weiler (töer.): On palju asju, millest Teie aru ei saa!) ... mis-sugustel, õieti kaaluwatel põhjustel see wangistamine on sündinud. Toodakse põhjuseks nende kuuluwust kommunistli-sesse parteisse. Kuid mina ei lähe nüüd selle asja peale, kuigi ka oletame, et nii-sugune partei olemas on. (W. Linna-mägi (kristl.): Kuulge! Mära. A. Weiler (töer.): Mis märk Teil o m a l r i n n a s o n ?) Tõendakse, et Riigikogu kommunistline rühm ja niisama hästi ka Tallinna linnawolikogu kommu-nistline rühm selle partei legaalsed osakonnad on. Kuid ma küsin, kas on praegusel Eesti kodanlusel õigus tappa kaagi ja püssikuuliga neid inimesi? (Th. Pool (töer.): Ei ole kedagi tapetud!) Teie teada ei ole, aga meie teada on. „Kristlik Päewaleht“... (W. Linna-mägi (kristl.): Mis ajast ta krist-lik on?) ... ja kogu kodanline ajakir-jandus räägib, et ühtegi inimest ei ole trahwitud idee eest, ega ideelise wõitluse eest. Ja seda ei ole mitte ükski ajakir-jandus toonitanud, waid seda olete ka teie ise alati rääkinud, et ideelise wõit-luse eest ei ole ühtegi inimest karistatud. Kas saab ükski teie hulgast tunnistada, et kommunistlisel parteil mingisugust ideed olemas ei ole? Ma ütlen, et teie kodanlased peaks aukartusega mütsi selle idee ees maha wõtma... (Mära. W. Linnamägi (kristl.): Teil on küll idee, kuid lõhkumise idee!) ... ja selle püüdmise eest, mis kommu-nistlisel parteil on. Teie arwate, et seda ütlewad ainult wabrikutöölised, kelledel ei ole mingisugust haridust ega teadmist, kuid ma pean ütleva, et seda ideed on tunnustanud kõige suuremad poliitikerid ja kirjanikud. Ja teie olete neid inimesi, kes selle idee poole hoiawad, wangiko-dadesse toppinud, neid piinanud ja peks-nud. Teie ei ole mitte leppinud neilt wab-aduse wõtmisega, waid teie olete neid isegi maha tapnud, elektriwannides kõr-wetanud jne. (A. Weiler (töer.): Teie olete wast mõnest rööwliro-maanist elektriwannidest lu-genud! Mära. Th. Pool (töer.): Seda ei ole olemas.) Teie teada, et

ei ole, aga meie teada on neid inimesi, kes sealt on läbi läinud ja oma naha peal seda tunda saanud. Teile see muidugi teada ei ole. Edasi räägitakse ja näidatakse, kui suured aktid süüdistawate kohta olemas on ja et nendes küllalt materjaali leidub, mis wangistamiseks põhjust annab. Mina olen isiklikult seda materjaali, mis praegu kohtuwõimude käes seisab, 2 korda läbi lugenud ja olen selle aktiga väga hästi tuttaw. Ja seda materjaali ei ole mina mitte üksipäinis läbi lugenud, waid tema on ka peaaegu kõigile nendele ette loetud, kes uurimise lõpetamise ajal weel türmis olid. See materjal, mille peale kohtuminister põhjendas, peab täiesti ära likwideeritama, et mitte omale häbi teha. Sinna protsessi, mis ringkonna prokurööri kätte saadeti, on kistud 145 inimest. Nüüd on sealt aga juba 30 inimest ära langenud ja wõib olla, langeb sealt weel teist 30 tükki wälja. Sinna akti on täiesti üles märgitud kõik, mis aga wähegi kuulda on olnud; sinna on isegi pool Wenemaast sisse wõetud. Isegi niisugused asjad on üles märgitud, mis Lenin ja Trotski enne koosolekule minekut on söönud ja mis nad laua taga on rääkinud. Kas sellega kukutatakse mõnda kodanlist riiki? Sinna on ka kokku kogutud wanad pörandaalused lendlehed, nimekirjad, protokollid, näituseks on kokku kogutud wanad protokollid, mis Tallinna ametiühisuste kesknõukogus kirjutatud ja kõiksugu paberit, mis nüüd peab süüdistuseks olema. Peale selle on weel kaks kunni kolm abiandmise kwiitungi, mille järele raha makseti neile inimestele, kes Riigikogu walimiste ajal sõitsid kõnekoosolekuid pidama. Sõidukulud makseti neile kwiitungi wastu wälja. Selleks, et raha oleks ei tea kust tulnud, ei ole mingisuguseid tõendusid olemas.

(Sekretääri kohale asub sekretäär A. Tupits.)

Ka Purri staap ei ole seda üles nuhkinud. Nende kwiitungite põhjal hoitakse inimesi juba aasta aega kinni. Mina ütlen, et klassikohtul ja wägiwallawalitsusel ei ole kinnihoidmiseks mingit materjaali tarwis, sest tal on seda iga klassiteadliku töölise kohta juba küll olemas. Kohtuminister ütleb, et temal on andmed olemas. Tallinna ametiühisustes olewat lendlehti wälja saadetud jne. Kui üks rühm hakkab teie kasuks (näitab paremale poole) agiteerima, kas teie

teete temale siis takistusi? Mina arwan, et ükski rühm sellele takistusi ei tee, kes tema kasuks agiteerib. (Paremaltpoolt: Waat see on konks!) Kui kommunistlise partei liikmed ei agiteeri oma poolehoidjate kasuks, siis on see täiesti tema põhimõtete wastu. Teie wangikojad ja prokuratuur on kõwasti selle eest garanteeritud, et ükski kaebtus ja ükski protest sealt läbi ei pääseks. Iga kirjatükk, mis walitsuse wastu käib, tõmmatakse maha. Selle aja sees, kui ma wangimajas istusin, saadeti igal nädalal üks kunni kaks kaebtust prokuratuurile. Ükski kaebtus ega protest, mis wälja saadeti, ei jõudnud Riigikogusse. Kuidas wõib nüüd kohtuministerium ütelda, miks ei ole kohtuwõimudele palweid wõi proteste esitatud? Isegi niisuguseid palweid, mis kriminaal asjadesse puutusid, ei antud prokuratuurile edasi, kui wangimaja ülem juhtus pahas tujus olema. Kui wangis oleks peetud inimesi täiesti seaduslikul alusel, siis ei oleks need inimesed nii kaugele läinud, nagu see minewal aastal ette tuli, kus 95 inimest oma elu kaalu peale panid ja näljastreigi wälja kuulutasid. Riigikogu koosseisu komisjon leidis, et neil inimestel, kes Riigikogu liikme kohuste täitmistele lasti, ei ole mingisugust süüdi. Enne kui inimesi wangikotta lutikatele söömiseks heita, oleks waja järele uurida olnud, kas nad süüdlased on. Ma ütlen, ükski ei oleks kohtuwõimude eest sellepärast kõrwale hoidnud, kui teda seaduslikul alusel süüdistatud oleks. (Paremaltpoolt: Kus Alliksoon?) Kui teie leiate, et Allikso süüdi on, siis minge ja wõtke ta kinni. (Naer.) Allikso ei oleks mitte selle eest ära putkanud, et ta kohtuwõimude ette pidi tulema, waid kui ta putkas, siis putkas ta sellepärast, et ta mitte ei tahtnud wangimajasse minna lutikate söödaks. Rkl. seltsimees Wanja ja Soansu küsimus seisab praegu selles, et Wabariigi Walitsus wõttis ta tagasi, et seda weel enne poliitiliselt järele kaaluda, kui Riigikogule esitada. (Th. Pool (töer.): Kohus on juba mõistnud.) Kohtumõistmine ei ole teie käes. Teil on wõimus ja teie wõite wägiwalda tarwitada. Neid asjaolusid arwesse wõttes panen mina järgmise ülemineku-wormeli ette:

1) Tunnistada walitsuse wastus mitte rahuloldawaks.

2) Wabastada kõik need „115“ protsessis wastutusele wõetud kohtualused, kes wahi all.

3) Walida komisjon kõigist rühmadest, kes 24 tunni jooksul esineks ettepanekuga, keda mainitud protsessi väljamõtlejatest, kohtualuste arreterijatest ja wahiallpidajatest tuleb wastutusele wõtta.

Juhataja **J. Kukk**: Sisse on tulnud kaks ülemineku-wormeli. Esiteks rkl. Kägu poolt:

„1) Tunnistada walitsuse wastus mitte rahuloldawaks.

2) Wabastada kõik need „115“ protsessis wastutusele wõetud kohtualused, kes wahi all.

3) Walida komisjon kõigist rühmadest, kes 24 tunni jooksul esineks ettepanekuga, keda mainitud protsessi väljamõtlejatest, kohtualuste arreterijatest ja wahiallpidajatest tuleb wastutusele wõtta.“

Teiseks rkl. Liiwak'i poolt liht ülemineku-wormel:

„Wabariigi Walitsuse wastust kommunistlise tööliisterühma arupärimise peale Riigikogu kandidaatide, omawalitsuste liigete ja nende kandidaatide wangshoidmise kohta ära kuulates, läheb Riigikogu päewakorras edasi.“

Muid ettepanekuid tehtud ei ole ja ma asun hääletamisele. Riigikogu liikme Kägu ettepanek tuleb esimesena hääletamisele. (Hääletatakse.) Enamus on wastu. Rkl. Kägu ettepanek on tagasi lükatud. (Hääletatakse.) Wähemus on wastu, seega on liht ülemineku-wormel wastu wõetud.

Riigikogu läheb järgmise päewakorrapunkti juurde.

11. Wabariigi Walitsuse wastamine E. i. s. t. p. Rk. rühma arupärimise peale riigiteenistuses olewate isikute spekulatsioonikohta.

Wälisminister **A. Piip**: Austatud Riigikogu liikmed! See arupärimine ei ole iseenesest mitte uudis, sest selle asja kohta on Riigikogus mitmel korral kõneldud. Mul cleks raske endistele seletustel weel midagi juurde lisada ja wõin kõige kategoorilisemalt öelda, et Wabariigi Walitsus ja wälisministeerium spekulatsiooni ei kannata. Kõik abinõud on tarwitusele wõetud, et meie läbikäimise aparati normaal jalale seada. Siin oleme meie nõukogude walitsusega käsikäes käinud ja läbikäimise normaalsele alusele seadmiseks palju ära teinud. Siin peab

jällegi meeles pidama, et mõlema maa majanduspoliitika on üksteisest väga lahkumine. Wahest tulewad siin niisugused nähtused ilmsiks, mida teiste rahwaste elus ei tunta, näituseks, et saatkond pangamajaks oleks. Meie teame väga hästi, et Wene kohalik saatkond on ajalehtedes terwe rea üleskutseid awaldanud, teadustades, et ta wõtab raha transfereerimise operatsioonid oma peale. Muidugi ei ole see mitte normaalne läbikäimise wiis, kuid asjaolu tähele pannes ei ole Wabariigi Walitsus ega wälisministeerium selle wastu protesteerinud. Teiseks teame meie, et Wene waheline kauba läbikäimine väga raskendatud on. Kaupa sisse wiia saab wõrdlemisi kergesti, aga sealt wäärtuste asemele toomine on kitsendatud. Meie inimesed müüwad Wenemaal wahest rongide kaupade jaoks tarbeasju. Nad ei müü seda mitte wäliswaluuta eest, waid koha peal Wene nõukogude raha eest. Kui nüüd ärimehed ehk nende esitajad on sunnitud ühte ehk teist kaupade wastu ostma, siis wõib sagedasti juhtuda, et nad kraami ostmisel sellekohasest dekreedist mööda on läinud. Siin kõneldakse kullaostmisest. Kuid kullaostmine oli ühel ajal waba. Praegusel silmapilgul, kus kraami Wenemaal sisse wedada saab, aga kaubandusline läbikäimine niihästi kui seismas, on meie ärimeestel suured kahjud tekkinud, missuguseid loetakse miljoniatega. Wabariigi Walitsus on küsimuse üles seadnud meie kaupmeestele ajutiselt Wenemaale kaupade saatmine ära keelata, senni kui Wenemaa sealt wäärtusi wälja tuua lubab. Wabariigi Walitsus asub seisukohal, et meie kodanikud peawad respekteerima kohalikka olusid, kus maal nad asuwad, selle hulgas ka Wenemaal. Sealsed olud on niisugused, et mõni inimene tahtmatalt sisse kukub. (Naer pahemal pool.) Ma tuletan seda meelde, kuidas meil optantide kraamiga lugu on. Kui optandid Moskwast wälja sõitsid, olid ühed määrused, kui nad aga Jamburi jõudsid, anti teised määrused wälja ja nad kaotasid oma kraami. Wabariigi Walitsus ei ole iialgi kodanikka wastutusele wõtmata jätnud, kui nemad millegi meie seaduse wastu eksinud on, ja selles asjus saab ta oma sennist poliitikat jätkama. See oleks kõik, mis ma wõiksin selle arupärimise peale wastata.

Juhataja **J. Kukk**: Kas on arupärijad wastusega rahuldatud?

J. Piiskar (is.): Ma teatan, et arupärijad wastusega rahuldatud ei ole ja teen ettepaneku läbirääkimisi kohe alata.

Juhataja **J. Kukk**: Arupärijad ei ole wastusega mitte rahuldatud ja sellepärast tuleb Riigikogul otsustada, kunas läbirääkimisi pidada walitsuse wastuse kohta. Ettepanek on tehtud läbirääkimisi kohe alata. Teisi ettepanekuid tehtud ei ole, panen selle hääletamisele. (Hääletatakse.) Wastu on vähemus, sellega on otsustatud läbirääkimisi kohe pidada.

J. Piiskar (is.): Härra välisminister tähendas siin õieti, et sellest küsimusest on mitu korda kõneldud ja sellepärast temal midagi juurde lisada ei ole. Kuid kahjuks ei ole aga nähtused, millest mitu korda on kõneldud, mitte päewakorralt ära kadunud ja alles pühade eel tuli siin puudutada asjaolusid, mis seda sama laadi kandsid. Kui nüüd härra välisminister ütles, et walitsus ei salli spekulatsioonid ja et walitsus kõik abinõud tarwitusele wõtab, et wahekordi normaalsele alustele seada ja selles suhtes juba mõnesuguseid tagajärgi olla saadud, siis tõendab tema ise seda sama, mida meie oma arupärimises oleme rõhutanud, et on olnud ja et on asju, mida ka walitsus ise nähtawasti tagant järele heaks ei tunnista, aga mis siiski edasi kestawad, sest need wahekorrad ei ole weel, nagu härra välisminister siin seletas, normaalsele alustele jõudnud. Ja see sunnibki aeg-ajalt nende küsimuste juures peatama.

Härra välisminister oma seletuses läks aga täiesti mööda ühest momendist, mida meie oma arupärimise sissejuhatawas osas ja ka küsimustes, mis arupärimistele järgnesid, oleme rõhutanud. Arupärimise juhiti tähelpanu selle peale, et need inimesed, kellest siin jutt on ja kelle kirjad meie arupärimises sõna-sõnalt ära toodud on, et need on riigiametnikud ja weel väga wastutusrikastel kohtadel. Härra välisminister ei pidanud aga nähtawasti tarwilikuks arupärimist mitte selles osas käsitada, ja ei ütelnud, kas need üksikasjad, mis meie arupärimises ette on toodud, tõele wastawad ja kui nad tõele wastawad, siis kas nad likwideeritud on. Minu arwates on see väga tõsine ja sisulik küsimus meie arupärimises. Meie rõhutasime otsekohe, kas on tähendatud kulla operatsioonid toimetata-

tud ametlikkudena wõi eraoperatsioonidena ja kui palju on selleks riigi raha wälja antud? Meil on põhjust oletada, et need rahasummad, millest siin jutt on, ei olnud mitte era rahasummad, waid riigi summad. Ja nüüd rõhutan mina samuti, nagu arupärimistki põhjendades, et tuleb vähemalt otsekohe ütelda, kas riigi raha tarwitati riigi arwel kulla ülesostmiseks ja kas on see kuld riigipanka edasi antud, wõi ei ole ta mitte? On siin tegemist samasuguse spekulatsiooniga, millest mina arupärimise põhjendamisel rääkisin ja mille kohta mina pärast täiendawaid andmeid olen saanud; see on nimelt selle kuulsa salongwaguni nr. 1 reise asi, millest ma teile nüüd üksikasjalisi andmeid wõin ette tuua.

Kõige pealt riigi arwel riigi töökojas remonteeritakse wagon kõlblikuks sarnaste operatsioonide tegemiseks, ja kus siis teatud isikud temaga Tallinnast wälja sõitsid Peeterburi, kus teatud äpardus oli, ei saadud mitte seda umbes sada pangi piiritust maha müüa, asi läks teatawatele wõimudele kahtlaseks ja siis põgeneti Moskwasse; seal tuli teataw wahejuhtumine opteerimise komisjoniga wõi saadikuga, kes selle piirituse just kui ära konfiskeeris, kuid pärast siiski tema rahaks tehti, selle eest wäärtasju osteti ja Eesti neile isikutele kätte toimetati, kes sellest huwitatud olid. Wäga laialt awaldakse arwamist, et selleks operatsiooniks on tarwitatud riigi raha, on wõetud raudteelaste warustamiseks määratud summasid. Jätan lahtiseks küsimuse, kas need summad tagasi maksetud on wõi mitte. Ja kuigi nad tagasi maksetud oleks, siis ei eita see ometi seda momenti, et siin riigi rahaga spekulereiti, sest ametlikkudele isikutele, riigi renteiülemale ja rahaministri abile, saadeti kirju, et saatke nii ja nii palju raha kulla ülesostmiseks.

Peale selle momendi, millest juba mitmed korrad kõneldud, on weel teisi. Kõige selle peale waatamata ei parane seisukord mitte ja inimesed, kes Eesti Wabariigi Walitsuse poolt wäljaantud passidega teatawas eesõigustatud seisukorras, diplomaatlise korpuse liigetena, Wenemaale on läinud, tarwitawad seda usaldust kurjasti. Nõukogude walitsus on püüdnud igasugusele hangeldamisele, eestlaste poolt Wenemaal, piiri panna sellega, et ta wangistas välisministeeriumi passidega sinnasõitnud inimesi. Kas

sarnased asjaolud sõbralikku wahekorda aitawad edendada — seda otsustab härra välisminister wast ise, sest tema teab, milleks ja kuidas tema oma välispoliitikat on juhtinud ja juhib. Ma aga rõhutaks weel, et Wabariigi Walitsuse esitajatel tuleks praegu seda küsimust walgustada, mitte ainult Wenemaa spekulatsiooni puutuwas osas, waid ka just nendes eriküsimustes, mille peale tähelpanu juhtisin, mis aga praegu selgitamata. Siis muidugi selguks, kas on süüdlasi, ja kes nad on. Kui on siin tegemist riigiametnikkudega, siis tuleb neid wastutusele wõtta, kui nad wastutawatel kohtadel olles riigi raha enese operatsioonide peale on kulutanud. On aga raha riigi operatsioonide peale kulutatud, siis peab härra välisminister selgitama, kuidas tema sarnased sammud kokkukõlasse wiib selle sõbraliku poliitikaga, sõbralikkude suhetega, mis tema ütleb Eesti ja nõukogude Wenemaa wahel olewat. (Wälisminister A. Piip: Kas Teie eitate sõbralikku wahekorda?) Mina ei ole seda praegu mitte eitanud ega jaatanud, aga ma tahaks teada, kuidas Teie need nähtused kokkukõlasse saate wiia selle sõbraliku poliitikaga.

Wälisminister A. Piip: Härra Piiskar'i kõne puhul tahaksin paar märkust teha. Esiteks tahaks tähendada, et minul muud materjaali ei ole olemas, kui need ära kirjad wõi kirjad, mida Wene walitsus minule saatnud. Niisamuti ei tea ma midagi salongwagunist nr. 1. Ma ei tea, mis wagun see on. (Paremaltpoolt: Trotski sõitis selles wagunis.) Ma ütlen kategooriliselt, et sellesse enne pühi läbiotsitud waguni asjasse ei ole segatud ükski wälisministeeriumi ametnik. See wagun on Wene walitsuse loaga sinna saadetud. Üldse pitseeritakse kõik pakid, mis siit Wenemaale saadetakse, kahe pitsatiga kinni ja wagunid otsitakse piiri peal läbi. Kõik kaubad, mis saadetakse, saadetakse nii Wene walitsuse loaga. Mis puutub rkl. Piiskar'i arwamisesse, et Wene walitsus ise on pidanud käe külge panema — just seesama motiiv on ette toodud Wene note osas, kus Wenemaa oma sammu sellega põhjendab — aga minu arwates ei ole see mitte nii, sest Wene walitsusel oleks waja olnud ainult ütelda, kutsuge soowimatad ära, ja ministeerium ei oleks silmapilkugi kahelnud nende inimeste ära kutsutamises. Mis puutub meie ja

Wene wahekorda, siis pean toonitama, et meie wahekord on sõbralik. Need wäikesed wahejuhtumised, mis mõlema riigi wahel on olnud, on puht tehnilised, need ei puuduta poliitilist wahekorda, need on meeoleolu küsimused.

J. Piiskar (is.): Härra välisminister ei pidanud mitte tarwillikuks minu otsekohese küsimise peale seletust anda, just nende asjade kohta, mida ma eriti alla kriipsutasin. Sellest wõib järeldada, et härra välisministril selle wastu midagi ütelda ei ole sellepärast, et need andmed, mis meie arupärimises ette tõime, wastawad kunni üksikasjadeni tõele. (W. Linnamägi (kristl.): Salongwagunit ei ole olemas! Ah minister ütles, et wagunit ei olegi? (Naer.) Härra Linnamägi ja härra välisminister, ma luban enesele siin just sellest salongwagunist nr. 1 wäikese loo Teile jutustada. See salongwagun oli läinud... (Wälisminister A. Piip: Millal see oli?) See oli läinud aastal märtsikuu algul. (Wahelhüüe: Kas Bleiman sõitis ka selles wagunis? (Naer.) Mina ei ole Wenemaal käinud. (Wahelhüüe: Teile saadetakse honoraar siia! Wahelhüüded.) Nähtawasti kardate Teie, härra välisminister, ajaloo kohut ja kui keegi hakkab ajaloolisi materjaale ette tooma, siis saub terwe walitsus ärewusesse. (Wahelhüüe: Teie kardate ka kohut) Teie olete meie üle juba kohut mõistnud. Nüüd lubage aga selle salongwaguni juurde tulla. Mina pean tarwilliks seda küsimust natuke ligemalt puudutada, et näidata, et sellel asjal on arupärimises tähendatud operatsioonidega äärmiselt palju sarnadust.

(Sekretääri kohale asub abisekretäär W. Pezold.)

Ma kord juba nimetasin, kes selle waguniga sõitsid ja täna ma tähendan siia juurde, et selle sõidu eesmärk oli Eesti Wene raudtee otsekohese ühenduse loomine, sellekohase lepingu tegemine. Wagun läks Wenemaale, saadi seal oma kaubast lahti ja sõideti tagasi ilma et katsu tudki oleks seda lepingut luua. Selle waguni juures tehti teatud otstarbel remont, mis teda rohkem käepärasemaks tegi. Iseäranis rohkesti mahutati wagunisse sulisewat kaupa, mis sel ajal ennast kõige paremini ära tasus. Ma wõiksin isegi ütelda, kes seda spekulatsiooni ettewõtet

juhataksid. (Paremalt poolt: Rääkige parem, kuidas Teie oma kullaga sisse kukkusite.) Teie wõiksite jututada, kuidas teie kaitsepolitsei ülem Weem sisse kukkus. (Juhataja kõlistab.) On teada, et piiritus weeti spekulatsiooni ettevõtja korterisse ja sealt laeti salongwagunisse nr. 1. Wenemaal oli spekulatsiooni juhiks praegu kinniwõetud keegi Grauen. Kui wagon siit välja sõitis oli ta nii kaupa täis, et wedru teel rikki läks ja sellele remonti oli vaja teha. Jamburi juures ja enne kui ta Moskwasse jõudis tuli teda weel teel parandada. Need asjaolud peaksid vähemalt nendele, kes raudtee asjandusele lähedal, teada olema. Härra välisministril peaks ka teada olema, et liiguwad jutud, et kõik see kraam, mis spekulatsiooni otstarbeks kaasa wõeti, riigi rahaga oli ostetud, mis raudteelaste warustamiseks oli määratud, missugune asjaolu raudteelaste keskel wäga suurt nurinat tekitas. Imelik on aga see asjalugu, et kõik need asjad kaitsepolitsei poolt välja selgitatud, isegi piirituse laadimine, nähtawasti on kaitsepolitsei ka selles piirituse asjas kompetent. Arwatakse, et isegi riigikontroll ei oleks saanud sellest asjaolust mööda libiseda, kuid millegi pärast ei ole ta sellele asjale käiku annud, kuigi kaitsepolitsei poolt juurdlus oli toime pandud. Ka teedeministri poolt on see asi maha maetud. (Wahelhüüe paremalt poolt.) Nähtawasti on teil teine agentuur. (Naer.) Wenemaalt on klawerid toodud wastukaubana ja need kahe asjaosalise wahel ära jaotatud.

Niisugune on nüüd üldjoontes selle salongwaguni käekäigu lugu. (O. Amberg (kristl.): Kuidas selle kullaga lugu on?) Kui teie waewaks oleksite wõtnud arupärimist selle kohta läbi lugeda, siis oleksite teadnud, kuidas meie teades selle kullaga lugu on, välisminister selle peale ei wastanud ja siis ei saa ju mina ka loomulikult Teid walitsuse seisukohalt informeerida. Küsige ise, ehk wastab Teile härra välisminister, minule ei wastanud ta mitte.

Silmas pidades seda, et arupärimine sisuliselt täitsa wastamata jäänud, teeb meie rühm ettepaneku wastu wõtta järgmine ülemineku-wormel. „Wabariigi Walitsuse wastust E. i. s. t. p. Riigikogu rühma arupärimise peale riigiteenistuses olewate isikute spekulatsiooni kohta ära kuulates, tunnistab Riigikogu selle mitte-

rahuldawaks, arupärimises ettetoodud tõsiasiad lubamatuks ja hädaohtlikuks hea wahekorra loomisele ja alalhoidmisele nõukogude Wenemaaga, peab tarwilikuks, et walitsus niisugustele wäärnähutustele kindla käega wastu astuks ja süüdlased kõige waljema karistuse osaliseks saaksid, ning läheb päewakorras edasi.“

Siseminister K. Einbund: Riigikogu liige härra Piiskar arwas tarwilikuks seletada, et kaitsepolitsei on selles piirituse wedamise asjas juurdluse toime pannud ja seda awalikuks teinud jne. Mina pean tähendama, et minul sellest asjast midagi teada ei ole ja, et see pealegi ka weel wõimalik ei ole sellepärast, et kaitsepolitsei ülesannete hulka kuulub poliitiliste kuritegude wastu wõitlemine aga mitte kaubitsemiste jälgimine. Sellepärast ei saa see kuidagi wiisi oletataw olla. Teiseks armastab härra Piiskar mitmendat korda meelde tuletada endise kaitsepolitsei ülema Weemi lugu, keda siit kõnetoolilt on süüdistatud, kui ühte nimetatud organisatsioonist osawõtjat. Pean tähendama, et selles asjas rkl. härra Piiskar'il minule vähematki põhjust ette heita ei ole. Wõin ütelda, et juba sel korral, kui esimest korda siseministriks walitud sain s. o. 1920 aasta teisel poolel, sai selleaegne kaitsepolitsei peawalitsuse ülem, kapten Weem, otsekohe ametist tagandatud tegude pärast, mis tema, kui kõrgel kohal seiswa riigiametniku tegevusega mitte kokkukõlas ei wõinud olla. Nii sai siis otsekohele ja kõwa käega juba selkorral selle ametniku asi likwideeritud. Minule ei wõiks selles asjas enam mingisuguseid etteheiteid teha juba sellepärast, et niipea, kui kapten Weem'i süü sai dokumentaalselt tõeks tehtud, sai ta arreteeritud ja kohtu kätte antud.

Juhataja J. Kuk: Sisse on antud 2 ülemineku-wormelit: Esimene rkl. Pooli poolt: „Wabariigi Walitsuse seletust E. i. s. t. p. Riigikogu rühma arupärimise peale riigiteenistuses olewate isikute spekulatsiooni kohta ära kuulates, läheb Riigikogu päewakorras edasi.“ Teine rkl. Piiskar'i poolt. Rkl. Piiskar'i poolt ettepanud ülemineku-wormel, kui motiweeritud, tuleb enne hääletamisele. (Hääletatakse.) Enamus on wastu. See ülemineku-wormel on tagasi lükatud. (Hääletatakse.) Wähemus on wastu. Seega on liht ülemineku-wormel wastu wõe-

tud. Riigikogu läheb 7. päewakorrapunkti juurde... (W a h e l h ü ü e: W a h e a e g!) Pannakse ette waheaega määrata. Selle wastu ei waielda. Kuulutan weerandtunnilise waheaja.

Waheaeg algab kell 7.25 min.

Peale waheaga jätkub koosolek kell 7.50 min.

Koosolekut juhatab esimees **J Kukk**.

Sekretääri kohal abisekretäär **W. Pezold**.

12. Teadaandmine Juhataja **J. muudatuste kohta Kukk**: Riigikogu läheb päewakorras edasi. Enne aga on Riigikogu koosseisus. juhatusel teatada, et

E. i. s. t. p. Riigikogu rühmast on oma wolitused maha pannud rkl. Koidam. Juhatusel poolt on kutse saadetud järgmisele kandidaadile selle partei nimekirjas August Putkile, kuna wahepealne kandidaat Arro ka oma wolitused maha on pannud.

Riigikogu läheb järgmise päewakorrapunkti juurde.

13. Wabariigi Walitsuse wastamine Sõjaminister **J. Soots**: Lugupeetud rahwasaadikud! Asjaolud, mis käesolewa arupärimise aluseks on, on endiste walitsuste aegsed ja et praegusel ajal need asjad uurimisstaadiumis on, wõiks

E. i. s. t. p. Riigikogu rühma arupärimise peale I diwiisi staabis ettetulnud kuritarwitustes süüdlaste wastutusele wõtmise kohta.

Wabariigi Walitsus ettepanud arupärimise peale õige lühidalt, aga siiski küllalt selgesti wastata. Praegusel Wabariigi Walitsusel on teada, et tema pärandas I diwiisi staabi mittekorralliku majapidamisega. Praegune walitsus on aga selle majapidamise korda seadnud ja endise aja kohta on juurdlus käimas ja sõjawäe ringkonna kohtuuurijale on ülesandeks tehtud neid, kes selles korratumas majapidamises süüdi, kohtulikule wastutusele wõtta. Kuid selle arupärimisega on iseäralised asjaolud seotud, mispärast wististe rahwaesitus selle lühikese wastusega ei lepiks. Asjaolud on järgmised: 1) Igalpool, kus I diwiisi staabi korratumas majapidamisest on juttu tehtud, nimetatakse alati diwiisiülema kindral Tõnisson'i nime, kuna ometi diwiisiülema ja diwiisi staabi wahel on selge ja kindel juriidiline wahe. 2) Seltskonnas ei ole see asi jäetud mitte sellele majandus-

lisele alusele, millel ta olema peaks, waid sellega on poliitikat tehtud, tema ümber on koondatud poliitiline õhkkond. 3) See asi, mis õieti pärandatud on endistelt aegadelt, on siit Riigikogu kõnetoolilt ära tarwitatud praeguse walitsuse, eriti praeguse sõjaministri wastu. Ma tuletan meelde, et härra Ast omal ajal just selle asja juures peatas ja sõjaministrit süüdistas sõjawäes korruptsiooni kaswatomises. Niisugune süüdistamine on seda imelikum, et, nõnda palju kui mul teada, riigikontrolöör enne seda, kui tema juurdluse selle asja kohta walitsusele esitas, tutvustas oma rühma mehi kõigi nende asjaoludega. (Riigikontrolöör A. Oinas: Missugused andmed Teil selleks on?) Selleks on minul andmed. Sellest tuleks siis küll arwata, et selle rühma mehed oleks pidanud teadma, et need asjad ei ole mitte praeguse walitsuse tegewuse tagajärg. Kuid seda on siiski ette kantud ja kõiki neid asjaolusid arwesse wõttes, arwan tarwilikuks ettepanud arupärimise ja küsimiste peale laiemalt wastata, kui ehk praegune arupärimine seda oma ulatuse järele nõuab, lootes et need seletused asja teisel kujul walgustawad, kui seda senni seltskonnas on käsitatud. Ma pean aga ette ära ütleva, et need seletused saawad peaaesjalikult puutama asja juurdluse käiku ja üldiseid muljeid, mis nendest juurdlustest on saadud. Kunni kohtuwõimud oma wiimast sõna ei ole ütelnud, wõib ehk sisuliselt ühe ehk teise punkti üle waielda.

Enne, kui asja faktilisele küljele asuda, arwan tarwilikuks rahwaesitajate tähelepanu juhtida mõningate asjaolude peale, mis asjast arusaamiseks tarwis läheks. Esimene asjaolu on see, et meil sõjawäes majapidamise aluseks on üksiku wäeosa majapidamine. Üksikus wäeosas on täiesti iseseisew raamatupidamine, iseseisew kassa ja üksiku wäeosa ülem on wastutaw oma wäeosa majapidamise eest kohtu ees ja kontrolli ees ning jagab seda wastutust tema majandusülem. Missugused on meil nüüd üksikud wäeosad? Harilikult polk, kuid ka üksikud pataljoniid, patareid ja ka diwiisi staap. Wiimast asjaolu ma tahtsin iseäranis rõhutada sellepärast, et meil wäga sagedasti nimetatakse polgu staapi, nimetatakse polgu kantseleid staabiks, kuna endiste Wene seaduste järele seda mitte tegema ei peaks, sellepärast et staabiks nimetatakse ainult niisugust asutust, kus on staabiülem. Polgus mingit staabiülemat ei ole ja polgu majapidamise eest wastutab

polguülem, mitte aga adjutant, kes kantseleis asju ajab. Niisugune oleks siin wahe polgu staabi ja diwiisi staabi wahel. Missugune ülesanne on siis diwiisiülemal? Siin räägiti hiljuti diwiisi kassast, ja kui ma waele hüüdsin, et diwiisi kassat ei ole, siis leidsin mina seda ajalehest moonutatult. Nimelt oli seal öeldud, nagu oleks ma ütelnud: „Aga kui diwiisi kassat ei ole?“ Kuna mina ainult kindlasti fakti konstateerisin, et diwiisis mingit kassat ei ole. Diwiisiülema käte läbi otsekohe mingisugune rahaline operatsioon ei lähe. Diwiisiülem on teataw kontroll-instants, tema peab selle järele walwama, et majapidamine üksikutes wäeosades korras oleks, aga ise tema seda majapidamist ei aja, waid seda teeb iga üksik wäeosa, nii siis ka diwiisi staap. Diwiisiülem on aga õigustatud ja kohustatud juhtnööre andma ja neid juhtnööre annab ta kas päewakäskudes ehk ettekirjutustes. Nüüd tahaksin tähelpanu weel järgmise asjaolu peale juhtida. Sagedasti olen arwamisi trehwanud, et siis, kui diwiisiülem käsib, seda tingimata peab täitma. See on absoluutselt õige operatiivsel alal, sest seal on iga wäeosa ülem wastutaw oma ülemuse ees. Kui ülemus midagi on käskinud, siis peab alluw seda täitma, ja wastutab juba see, kes käsku on annud. Majanduslisel alal ei ole asi aga mitte nii. Majanduslisel alal on wäeosa ülem kõige eest wastutaw, niihästi kontrolli kui kohtu ees, ja ta peab majapidamist seaduse alusel ajama. Sellepärast siis harilikult diwiisiülem mingisuguseid käskusid ei anna, kui aga wäeosa ülem mingisuguse käsu saab ja kahtlus wõib tõusta, et kontroll teda kasutatmise eest wastutusele wõtab, siis hoolitseb tema juba selle eest et käsk oleks antud kirjalikult, siis langeb wastutus juba ülemuse peale. Wastasel korral, kui seda ei ole tehtud, wastutab üldise seaduse ees ja kontrolli ees üksiku wäeosa majapidamise eest wäeosa ülem. Teine asi, mille peale ma tähelpanu tahtsin juhtida, on see, et sõjaajal ka wanades sõjawägedes, nagu Lääne-Euroopas, majapidamine kirjalikult mitte niiwõrd täpipealne ei ole, kui rahuajal. Seal on nii ütelda, lühendatud arwepidamine, mida rahuajal mitte ei tohiks ette tulla. Et siis lahutada sõja-aegseid arweid rahuaegsetest, tõmmatakse harilikult nendele kriips alla ja hakatakse jälle rahuaegse arwepidamisega peale. Kahjuks ei ole meil seda mitte tehtud. Sel ajal, kui mina weel tegewas sõjawäes teenisin, oli weel liiga

wara selleks, sest et sõjawägi ei olnud weel demobiliseeritud. Kui mina aga sõjainistri kohale asusin, siis oli juba liig hilja seda teha. Sellepärast on ka arusaadaw, et meil sõjaajast on järele jäänud mitmesuguseid aktisid, raamatuid, mis ei wasta kuidagi rahuaegsetele nõuetele. Neid aga jälle rahuaegse korra järele hinnata on ikkagi wõimatu. Kolmas asjaolu, mille peale ma tahtsin tähelpanu juhtida, on see, et meie oma sõjawäes ametliste määramise puhul ei saa seda aukraadide süsteemi pidada, mis wanades sõjawägedes peetakse. Meil oli mitmel pool wastawalt ettevalmistatud ametnikkudest puudus, sest et olud meil ikkagi natuke teised olid, kui Wenemaal, kus neid aukraade saadi. Nii tuli wälja, et meil ülemjuhatajaks sai nimetatud polkownik, kuna temale allusid kindralid. Nõnda oli lugu ka mitmes teises kohas. Ma tahanseda asjaolu alla kriipsutada, sest kontrolli poolt on etteheiteid tehtud, et I diwiisi majandusülema koha peale on pandud reamees Gustawson. Tema oli reamees, kuid hariduse poolest üliõpilane. Teie teate wäga hästi, et meil mitmes ametkonnas teeniwad inimesed, kel ei ole isegi keskkooli haridust. Ma wõin ütelda, et isegi riigikontrollis on küllalt niisuguseid, kuid nad saawad oma ametiga hakkama. Siis pidi oletama, et isik, kes isegi kõrgemas koolis on olnud, majandusülema ametiga hakkama saab, selle peale waatamata, et ta reamehe aukraadis oli. Ma toonitan weel kord, et meil ei saadud aukraadi süsteemi läbi wiia, waid tuli ka selle peale waadata, missugune üldine haridus inimesel oli, ja missugune tema ettevalmistus oli. Muidugi wõidi siin ühel ehk teisel kohal eksida. Aga mis teha, inimesed tulid kokku ja oli tarwis ühte ehk teist nimetada, ja wõis nimetada ainult neist, kes olid saadawal. Niisugused oleks siis asjaolud, mis I-se diwiisi majandusküsimuse arutamisel arwesse peab wõtma.

Sel ajal kui I diwiisi esimene staabiülem määrati, ei olnud seal mingisugust korda ega raamatuid, ega ka ettevalmistatud inimesi. Ei saanud ka sel ajal selle peale waadata, kas üks miljon wähem wõi rohkem wälja antakse, waid oldi ainult sellega tegewuses, kuidas waenlast lüüa, sest wõiduga saadakse rohkem kätte, kui miljonid. Oleks meie sõjas mõnda miljonit hakanud kokku hoidma ja meie seal juures waenlase kätte oleks langenud, siis poleks sellest mõnest miljonist ka mingisugust kasu olnud. Peab

üttelema, et kõikides wäeosades sõja algusest peale majapidamine ei ole mitte väga korralik olnud. Selleaegne I-se diwiisi staabiülem polkownik Rink püüdis igamoodi majapidamist sisse seada, kuid tal oli selleks, kahjuks, wähe aega. Peale seda oli I-se diwiisi staabiülema kohal natuke aega polkownik Reek, kuid ka see tuli sealt ära wõtta, sest wormeeriti III-as diwiis ja sinna oli wilunud staabiülemat tarwis. I diwiis pidi omale ise staabiülema otsima, ei leidnud aga mitte niisugust ohwitseri, kes enne diwiisi staabiülem oleks olnud, waid tuli leppida polkownik Liwak'iga, kel oli wähemalt rahuäegne sõjaline haridus, kes polguülema abi koha peal oma tegewusega näidanud oli, et ta operatsioonide juhtimisega toime saab. Peab üttelema, et temal mingisugust majanduslist praktikat ei olnud, sest et ta ilmasõja ajal pataljoniülema koha peal oli ja see on igal ühel teada, et pataljoniülema koht ei ole mitte majandusline koht. Staabiülema paremaks käeks oli wiimasel ajal operatiiv adjutant alamkapten Waga. Tema oli sõjaaegne ohwitser ning sõjaasjanduses mitte küllalt hästi ette walmistatud, sest et ta ennast peasjalikult ajakirjandusele pühendanud oli. Et sõjaajal teisi ei olnud, siis tuli temaga leppida, sest et ta wähemalt oskas päewakäskusid kirjutada ja muud kantseleitööd teha. Majandusülemaks, nagu ma juba nimetasin, sai üliõpilane Gustawson. Nende kolme isikuga kujunes I-se diwiisi staabi majapidamine. Pean üttelema, et sel ajal, kui hakati rahu saawutama, walitsesid Wiru wäerinnal mõned iseäralised olud, mis kaudsel teel mõjusid wäeosade majapidamise peale ja eraldi just I-se diwiisi staabi majapidamise peale. Üks neist asjaoludest oli Narooa-tagune maa. Nagu teada, wõttis Asutaw Kogu omal ajal niisuguse wormeli wastu piiride kohta, mille järele piiriks tuli lugeda etnograafiline piir. Lõpulikult pidi tema aga kindlaks määratud saama rahwuswaheliste lepingute läbi. Wenemaaga oli sõda ja sellepärast ei saadud mingisugust lepingut piiride suhtes teha. Meie ida piir ei olnud küllalt kindel. Oli loota, et maa, mis siinpool Narooat, tingimata Eesti riigile saab, kuid Narooa-taguse maa kohta ei olnud mingisugust kindlat lootust. Wõis eeldada, et piir kaugemale wiiakse, kuid see edasisaamine olenes igatahes sõjaõnnest ja sellest, kuidas rahutingimised tehakse. Et see maa-ala ka ennemalt ei kuulunud

Eesti kubermangu külge ja kindel ei olnud, et ta ka edaspidi Eesti riigile saab, siis ei olnud tal mingisugust walitsust ja ta oli ning jäi täiesti sõja tallermaaks. Sellest siis ka tuli, et neid warandusi, mis selle maa-ala peal olid, keegi ei hoidnud ega kaitsnud. Kõige pealt muidugi ei hoidud ka metsa. Kaewikuid tuli teha ja selleks wõeti puid metsadest, mis selle maa-ala peal asusid. Pärastpoole läks asi nii kaugemale, et isegi ingerlased Narwa linna sealt puid tooma hakkasid, sest mingisugust ülewaatust ega metsawahtisid seal ei olnud ja õieti nende puudega elaski Narwa linn sel ajal. Niisugused nähtused on sõjas paratamata ja ei saa ju salata, et niisugune lohakus wõi kuidas seda nimetada, moraalselt sõjawäe peale halwasti mõjub. Teine asi, mille peale ma tähelepanu juhiks, oleks see: Peale selle kui Wenemaaga sai rahuleping tehtud, kus riikide wahelised piirid kindlaks määratud said, tuli meil üks maaosa, mis õieti sõjawägede käes oli, tagasi anda, nimelt Dubrowka raioon. Et see aeg, mis oli määratud selle maaosa ewakueerimiseks, väga lühikene oli ja wenelased mingisuguseid traataedu teha ei tahtnud, siis tulid meie sõjawäed selleks ära kulutada, et sellelt maa-alalt traataedu ära wõtta ja piiri peale üles seada ja sellepärast ei olnud muuks korraldamiseks enam aega. Et see maa-ala juriidiliselt kellegile ei kuulunud, ja tulewikus Wenemaale pidi saama, siis ei olnud see, nii ütelda, kellegi oma. Sellepärast siis ütles ka sõjawäe ülemus, et meie seda maad puhastada ei jõua, olge nii lahked ja kes jõuab, wõtke ja wedage enesele, mis tahate.

Ja siis, kes jõudsid, need tulid ja kisid blindaashidest puid wälja. Osa neist läks muidugi Narwa linna, osa mujale ja peab üttelema, et puid wõtsid ka mõned sõjawäeülemad oma isiklikuks tarwitamiseks. Muuseas siit on pärit ka need tammepakud, milledest härra Tõnison mööblit olla lasknud teha. (Wahel hüüe: Ametlikult ei jõutud neid ära wedada.) Miks ei ole seda tehtud? Kui tahate, wõin teile näituse tuua Jaapani sõjast. Siis oli niisugune kord maksmas, et olid intendantuuri laded, millest kraami wälja anti ainult siis, kui oli ametlik nõudmine, kus pitsat küljes oli ja wäeosa ülema allkiri. Kui wäeosad taganesid, siis saadeti kantselei ja pitsat ennemalt ära. Taganewad wäeosad tulid ja ütlesid: andke meile kraami,

sest Teie panete ladud nii kui nii põlema, andke meile üle normi. Neile wastati, teil ametlikku nõudmist ei ole, üle normi meie anda ei saa. Ladud pisteti põlema, ilma et taganewale sõjawäele warustusi antud oleks. Peale Jaapani sõja saadi Wenemaal nii targaks, et sõjas ei wõi mitte sarnaste määruste järele käia ja anti luba sõjaajal wäeosadel wõtta warustust ka üle normi eriti taganemise puhul, kui warustus aga oma wäeosa ja hobuste ülespidamiseks saab tarwitatud. Kui Wene sõjawägi nii targaks sai, siis, ma arwan, et oleks wõinud ka Eesti sõjawägi nii tark olla ja nad on ka selle wiimase seaduse järele talitanud.

Kolmas asjaolu, mis ka mõjus sõjawäe moraali ja majapidamise peale, oli põhjalääne armee taganemine. Nagu teie teate, taganes see armee liüasaamise järele meie piiridesse ja lagunes siin ära. Sõdurid hakkasid laiali kandma ja ära müüma kõiksugu sõjavarustust. Pean ütleva, et sel ajal meil põhjalääne armeega weel mingit lepingut ei olnud ja sellepärast kõik see maa, kust armee läbi läks, sai nende warustusega üle küllwatud. Seda ostsid kõik, kellel wõimalus oli. Asi läks isegi nii kaugele, et meie ametiasutused, näituseks, posti ja telegraafi walitsus ostis sädetelegraafi aparaatsid, mille pärast tal sõjaministeeriumiga pärast sekeldusi oli, peale selle, kui wälja tuli, et need warandused lepingu järele olid sõjaministeeriumile määratud. Kui sõjaministeerium sarnaseid asju ostjate käest tagasi nõudis, siis näitasid ostjad, et meie oleme need selle ja selle isiku käest ostnud, oleme raha maksnud, kuidas tulete teie neid omaks tunnistama. Peab ütleva, et wäga mitmed kohalikud elanikud, sõdurid ja ka ohwitserid ostsid mitmesugust kraami. Peale selle kui rahuleping tehtud, sai ka leping põhjalääne armeega tehtud ja tema warandused läksid üle Wabariigi Walitsusele. Osa warandusest oli aga juba ära müüdnud ja ära raisatud, mis siis mitte wõimalik ei olnud Wabariigi Walitsusel enam üle wõtta.

Mis puutub I diwiisi staabi majapidamise korratusesse, siis peab ütleva, et sõja asjaolud olid niisugused, mis andsid selleks wõimalust. Sõjaajal oli õieti raske majapidamist kontroleerida. Nähti, et inimestele süüa antakse, riideid antakse, kuid, kuidas seal raamatupidamisega lugu oli, sellega suurt tegemist ei tehtud. Peale sõja hakati seda tegema, waatama

ja esimene teade selle üle, et esimese diwiisi staabis majapidamise raamatud mitte korras ei ole, tuli Piip'i walitsuse ajal. Siis oli saadud kontrolli käest teated, et I diwiisi staabis on raamatupidamine seisma jäänud. Sellepärast saadeti wälja asja uurima endine teise ratsapolgu ülem polkownik Luik, kes teate tagasi tõi, et sellel ajal, kui härra Tõnisson on sõjaministriks nimetatud, nimelt augustikuu teisel poolel, 1920 aastal on diwiisi staabi raamatupidamine seisma jäetud. Aga kas seal puudujääkisid on wõi mitte, seda praegu ütelda ei wõi, nimelt sellepärast, et raamatuid ei peeta. Seda teadis muidugi ka diwiisiülem ja nagu selgus, oli diwiisiülem sellepeale juhtinud staabiülemale tähelepanu, et ta raamatupidamise korda seaks. Nagu sellest kõigest näha on kindral Tõnisson'i sõjaministri ameti ajal diwiisiülemale kohuseid täitnud polkownik Liywak ja staabiülemale kohuseid alamkapten Waga. Nõnda sündis raamatupidamise seismajäämine wõi mittepildamise alus õieti tema ajal. Lootes, et see ikka kuidagi wiisi staabi poolt saab likwideeritud, diwiisiülem asus ootawale seisukohale. Nüüd tuli aga wälja, et nad ei taha üksteise käest raamatuid wastu wõtta. Üks ja teine läks pärast puhkusele. Nähtawasti ei olnud diwiisiülem mitte kindel, et puudujääkisid tuleb. Kui ta aga pärast nägi, et raamatupidamise kordaseadmisest midagi wälja ei tule ja kui siis kontroll juba praeguse walitsuse ajal uuesti esines nõudmisega, et oleks tarwis kontroleerida esimese diwiisi staabi, siis oli diwiisiülem sellega nõus ja ütles alamkapten Waga'le ja Gustawson'ile, et olge nõnda lahked, homme tuleb kontroll, näidake raamatud sellele ette. Teisel päewal, kui kontroll tuli, siis ei olnud seal alamkapten Waga't ega Gustawson'i mitte, kuid õhtul ilmusid. Kuid järgmisel päewal puudusid nad jälle. Siis käskis diwiisiülem neid arreteerida tema käsu mittetäitmise pärast. Alamkapten Waga leiti Rakwerest üles, kui tema oli tahtnud Tallinna sõita ja arreteeriti seal. Seda asja kandis minule diwiisiülem ette. Samal ajal sain mina alamkapten Waga käest telegrammi, kus tema kaebas oma saatuse üle ja ütles, et tema on arreteeritud, teatas, et tema terwis on halb ja elu hädaohus. (Naer.) Mina kuulasin telefoniga kindral Tõnisson'ilt järele, kuidas kapten Waga terwisega lugu on ja milles see elu hädaoht seisab. Kindral Tõnisson wastas, et

alamkapten Waga terwis kõige parem ei ole. Arst waatas ta läbi ja ütles, et selle haiguse pärast ikka istuda wõib ega mingisugust hädaohtu temal ei ole. Sellepärast siis mina selle telegrammi peale ei reageerinud. Aga siis sain mina temalt teise telegrammi, kus ta ütleb, et ta tahab kindral Tõnisson'i peale kaebtust tõsta. Ma pean ütleva, et see telegramm mind üllatas, nimelt sellepärast, et mul teada oli, et alamkapten Waga alati kindral Tõnisson'i kõikipidi oli kiitnud. (N a e r.) Teiseks wõis ta ka seda kaebtust kirjalikult saata. Sõjawäes on niisugune kord, et diwiisiülema peale kaebatakse otsekohele ülemusele, see on sõjaministrile. Et kapten Waga kinni oli, siis arwasin mina tarwis olewat temale wastu tulla ja saatsin polkownik Seiman'i Narwa, et tema kapten Waga käest kaebtused wastu wõtaks ja kui seal, wõib olla, tarwis on teisi üle kuulata, siis ka üle kuulaks. Nõnda siis sõitis polkownik Seiman wälja kaebtusi wastu wõtma. Selsamal ajal tuli ka kontrolli poolt seesama teade, mis kindral Tõnisson'ilt, nimelt, et oli tahetud diwiisi staapi rewideerida, aga et mehed olid ära kadunud jne. See oli nimelt walitsusele esitatud. Walitsus waatas selle läbi ja tegi sõjaministrile ülesandeks seaduste järele käia, aga et juba kindral Tõnisson'i ettekande järele oli asjale seaduslik käik antud, siis siin iseäralist uudist teha ei tulnud. Polkownik Seiman tõi need kaebtused tagasi ja ütles, et tema olla üle kuulanud esiteks alamkapten Waga. Et aga wiimase ütelse järele tema kaebtust pidi kinnitada wõima weel staabiülem polkownik Liwak ja majandusülem Gustawson, siis oli tema ka neid üle kuulanud. See materjal, mis minule polkownik Seiman esitas, seisis koos kõiksugustest kaebtustest kindral Tõnisson'i peale, mille juures alamkapten Waga põhitoon kõlas, et waadake, on küll ka üht ja teist puudust staabi majapidamises ja raamatupidamises, aga mina ei ole mingis asjas süüdlane, mina olen täitnud ainult kindral Tõnisson'i käsku ja kui siin on midagi seaduswastast tehtud, siis wastaku selle eest kindral Tõnisson. Sellele oli weel juurde pandud teised mitmesugused kaebtused kindral Tõnisson'i tegewuse kohta. Mõned kaebtused olid wäga puudulikud, tõendus kaebtuste kohta peatselt ei olnud, paljud põhjenesid kuulujuttude peal. Igatahes paistis mulle niisugune asi silma, et kõik need kaebtused olid wististe sel-

l el otstarbel tõstetud, et ajada kõiki süüdi diwiisiülema kaela, arwates, et tema on küllalt suur mees, ega teda ikka hukka ei mõisteta ja temaga ühes pääsewad wastutusest ka nemad. Pean ütleva, et mina niisuguse üldise mulje sain, kuid kõiki seda faktidega kindlaks teha oleks raske. Et see nõnda oli, siis arwasin mina seaduse järele õigeks, et kui kaebtus on tõstetud, siis tuleb selle kohta juurdlus teha. Kui tuleb diwiisiülem üle kuulata, siis peab seda tegema erapooletu isik, kes temale mitte ei allu. Selleks kutsusin ma kindral Põdder'i wälja ja tegin temale ülesandeks nende kaebtuste põhjal juurdlust toime panna, et kindlaks teha, kui palju need kaebtused põhjendatud on. Kindral Põdder käis koha peal, kuulas seal mitmed isikud üle ja tagasi esitas minule juurdluse. Selle lühikene kokkuwõte oleks niisugune: mõned nendest kaebtustest ei ole leidnud sugugi kinnitust, teiste kohta ei olnud igatahes küllalt kindlat materjaali, mille järele oleks wõinud otsustada, kas nad on tõed wõi mitte, kolmandatest oli näha, et asi siin just mitte korras ei olnud. Peab ütleva, et sellel ajal, kui see juurdlus minu käes oli, alamkapten Waga esines uue kaebtusega, et kindral Põdder ei ole mitte õieti juurdlust toime pannud. Kindral Põdder oli aga enne just instruksiooni läbi lugenud, kuidas juurdlust toime panna ja oli siis neid üksteisest igat ilhte ise tuppma mahutades ära lahutanud ja ütelnud, et kirjutage nüüd igaüks, kuidas asi on ja siis pärast kuulatan teid kõiki üle. Sellepärast peab ütleva, et nende ütelse ülemused mõnedes punktides üksteisest lahku läksid. Nähtawasti oli sellest alamkapten Waga aru saanud ja sellepärast esineski ta uue kaebtusega kindral Põdder'i wastu, et see olla teda sundinud oma kirjutatud esialgset kaebtust muutma. Selsamal ajal tõstis tema ka kaebtuse staabiülema Liwak'i peale. Et kindral Põdder minu korraldusel oli juurdlust toime pannud, siis kutsusin mina tema enese juurde ja nõudsin selletust. Kindral Põdder tõi minu kätte need mustad paberid, mis alamkapten Waga alguses oma käega oli kirjutatud. Kui ma wõrdlesin neid parandusi, mis seal olid tehtud, siis selgus, et seal sisuliselt midagi ei olnud muudetud, waid parandustega olid laused ainult selgemaks ja kategoorilisemaks tehtud. Parandused olid tehtud alamkapten Waga käega. Sellepärast leidsin mina, et alamkapten Waga

kaebtus ei ole põhjendatud, ja sellepärast siis oma päewakäsuga tagandasin teda ametist ja arreteerisin teda 15-eks päewaks.

Mis puutub nüüd esimese diwiisi staabi majapidamise rewideerimisesse, siis andsin mina kindral Tõnisson'ile juhtnõori, et kui seadus ütleb nõndawiisi, et diwiisi staabi ja iga üksiku wäeosa majapidamist peab rewideerima komisjon igas kuus, siis on tarwis seda kohe nimetada. Kui komisjon leiab mõne kuritarwituse, siis kutsutakse erikomisjon kontrolli osawõttele kokku ja see erikomisjon peab siis juba kindlaks tegema puudujäägid ja teised wäärnähtused. Warsti peale seda sain mina kindral Tõnisson'i käest teate, et kuukomisjon oli kokku kutsutud ja see leidnud, et raamatupidamine diwiisi staabis puudulik on ja et aastaaruanne ei ole kokku seatud. Sellepärast määras tema oma päewakäsuga uue komisjoni, kes seda asja põhjalikult rewideeriks kontrolli osawõttele. Senni ei olnud majapidamises sõja ja rahuaja wahele kriipsu tõmmatud, sellepärast tuli rewideerimist algada sõjaalgusest peale. See erikomisjon töötas umbes kuu aega ja tema seadis kokku akti. See komisjon töötas wormell: mille peale ei olnud seaduslikku kwiitungi, see loeti puudujäägiks. Mitmed asjad wõib tunnistajate kaudu selgeks teha ja kõigi nende peale ei saa sõjaajal mitte kwiitungid muretseda. Nii ei saanud see komisjon tõsist puudujääki mitte kindlaks teha, waid tema leidis üles brutto summa, mille kohta ei olnud rahuaegseid seaduslikka kwiitungid. See akt, mis nii kokku oli seatud, sai minu poolt antud sõjawäe prokurööri kätte, kuid wiimane leidis, et selle akti järele ei saa mitte kindlaks teha, kuipalju see puudujääk wälja teeb, sest paljudele asjadele ei oldud mitte hinda määratud. Ma loen sõjawäe prokurööri kirjast osa ette, mis seda asja walgustab: „Et need puudujäägid hindamata ja kaheksas aktis fikseeritud, mis mitmesuguste staabi osade kohta käisid, teiselt poolt näha ei olnud, kes nimelt staabis teeniwatest isikutest selle ehk teise puudujäägi tekitamises süüdi on, sai kogu materjal sõjaministrile ette kantud palwega eriteadlastest koosseisew komisjon määrata, kes puudujääkide rahalise wäärtuse wälja arwaks ühtlasi ära tähendades, kes nimelt ja missuguse summa eest wastutaw ja kui palju ära tasuma peab.“ Teiselt poolt pidi eriteadlaste

komisjon selgeks tegema, missugused summad ja warustuse puudujääk ainult kuritahtlise omandamise wõi kõrwaletoiemetamise tagajärg on ja sellega wastawa süüdistuse ülesseadmise aluseks wõib olla ja missuguste summade ja warustuse äratarwitamine iseenesest loomulik, kuna nende kohta ainult dokumendid puudusid ja missugused korratused aluseks oleks süüdistuse ülesseadmiseks wastawate majandustegelaste kohta korratus arwepidamises — mitte omandamises wõi kõrwaletoiemetamises. — Wiimane nõudmine oli põhjendatud sellega, et näituseks komisjoni poolt olid puudujäägi summasse üles wõetud kogu staabi ohwitseride ja meeskonna palgad 1920 a., sest et staabis allkirjad puudusid palgaraha wastu wõtmises. Majandusülem Gustawson aga seletas, et tema ainult ühel eksemplaaril allkirja wõtnud, mida raha- ja arweosakonda üle saatnud. Nii-samasugune kahtlus tekkis rea teiste puudujääkide summade kohta. — Sõjawäe prokurööri raport nr. 6502 — 25. VI. 1921. —

Sõjaministri poolt määratud eriteadlaste komisjon polkownik Wiard'i eesistumisel hindas kogu esimese komisjoni brutto puudujäägi ära, mis 16.902.205 mrk. 83 penni wälja tegi.

Siin olid wäga mitmesugused summad ja raha puudujääk oli kaunis wäikene, igatahes alla ühe miljoni. Seletati küll, et palgad on wälja maksetud jne., kuid nende kohta ei olnud seaduslikka kwiitungid, ja sellepärast tekkiski see suur puudujääk. Teiste asjade kohta oli umbes niisama. Ma loen siit ette mõned kokkuwõtted: „Esialgne materjal on wäga pealiskaudne, sest nagu ilmsiks tuli, on näituseks kogu kütteainete puudujääk komisjoni poolt üles wõetud, et majandusülemal ei olnud wõimalik ära rändata, kui palju ja millal puid tarwitatud. Kokku 1918—1921 a. äratarwitatud puude arw aga on tõepoolest wäiksem, kui staabil aktide järele oli õigus puid ära tarwitada ja komisjon on kõik staabis tarwitatud puud puudujäägiks lugenud; niisama bensiin, mis staabisolewate autode peale tarwitatud, kuna ametlikka sõitusid muidugi tehtud on. Sidematerjal on, nagu eeluurimisel ilmsiks tuli, kõik puudujäägiks arwatud, kuna staap igatahes pidi polkudega sidet sisse seadma ja sellega sidematerjali tarwitama. Warustuse puudujääk on suuremal arwul sellest tekkinud, et oh-

witserid mehi reserwi lastes väga lohakaalt arwestasid, kui palju on warustust sõja kestwuse ajal kellegile wälja antud ja selles staabis mehed reserwi lasti ilma, et nende käest oleks ära wõetud frentshid, püksid, saapad jne., mis meestel olid peale ühe paari, mida seaduse järele oleks pidanud jätma. Niisama on läbiwaatamise alla wõetud hulk tõendawaid dokumenta, mida esimene komisjon, kui mitte wormaalselt kokku seatud, kõrwale jättis, kuna eeluurimisel tunnistajad üle kuulatud peawad saama, nende asjaolude kohta, millal need wäljaminekud sündisid.“ Nõnda siis selgub juba sellest materjaalist, et siin ei wõi mitte ütelda, nagu oleks keegi kápaga laekast raha wõtnud ja 17 miljoni tasku pistnud. See ei leia mingisugust tõendust; küll aga leiawad tõendust need asjaolud, et kõigi wäljaminekute kohta ei olnud wastawaid kwiitungid mitte wastu anda. Et selgeks teha, kuipalju tõsine puudujääk wälja teeb, tuli seda asja uurida. Kogu asjasse puutu w materjaal sai minu poolt üle antud sõjawäe ringkonna kohtuuriija kätte, et wiimane selgeks teeks, kuipalju siis õieti puudu on, ja kui kuritarwitused on awalikuks tulnud, et siis süüdlasi seaduslikule wastutusele wõtta. Selsamal ajal, kui see komisjon kohapeal töötas ja puudujääki wälja arwas, sain ma riigikontrolli poolt teate, et l-ses diwiisis kontrolöör rewideerib majapidamist. Kui ma ütlesin, et seal juba komisjon töötab, siis sain umbes niisuguse wastuse, et waadake, kui kaebatakse, siis olen ma kohustatud rewideerima. Selle peale ei wõinud ma midagi wastata, sest riigikontroll ei allu minule. Mina sain aga niisuguse mulje, et alamkapten Waga, kelle mina arreterisin ja koha pealt tagandasin, on sedasama õnne katsunud riigikontrolliga, mida minugagi, kui ta kõik süü diwiisi staabi halwa majapidamise eest kindral Tõnisson'i peale püüdis weeretada. Mina selle õnge otsa ei hakanud, aga nagu näha, oli alamkapten Waga'l selles asjas riigikontrolli juures enam õnne. Riigikontrolli poolt toimepandud juurdlus jõudis sügisel 1921 a. walitsusesse. Walitsus saatis ta sõjaministrile seletuse andmiseks. Mina, saades niisuguse akti, olin täbarasse seisukorda pandud, sest mis wõis praegune sõjaminister nende asjade kohta ütelda, mis ulatasid endiste walitsuste aegadesse ja nimelt sellesse ajajärku, kui sõjaministriks oli kindral Tõnisson. Teine raskus seisis selle akti iseäralikkuses. Wene

seaduste järele sisaldab rewideerimise akt ainult teatawaid andmeid, kuid nagu sellest aktist näha wõis, oli tahetud toime panna ka juurdlust, oli üle kuulatud tunnistajaid, oli tehtud kokkuwõtte, olid üles loetud süüdlased ja ligi lisatud ka paragrahwid, mille järele kedagi süüdistada wõis. Nii oli see rohkem kui lihtne rewideerimise akt. Kuid waadata selle, kui juurdluse peale, oli raske. Harilikult, kui kellegi isiku wastu mõned süüdistused tõstetakse, siis tehakse iga süüdistuse kohta eraldi juurdlus ja eraldi akt. Seda teawad kõik politsei raiooniülemad. Kõik süüdistused lähewad prokurööri kätte, kes kõik aktid, kui need ühe isiku kohta käiwad, ühendab. Siin oli aga kõik ühte akti kirjutatud. Niiwiisi oli väga raske ütelda, kas riigikontrolli akt on lihtne rewideerimise akt, wõi on see juurdlus. Et ma selle asjaga toime ei saanud, siis andsin asja sõjawäe prokurööri kätte läbi waadata. Prokuröör wastas akti läbi ja ütles, et selle peale tuleb kui millegi juurdluse sarnase peale waadata. Tema tegi oma kokkuwõtte ja awaldas oma arwamise, mis umbes nõnda käis: Silmas pidades, et mitme asja kohta tõendused puuduwad, tuleks need asjad ära lõpetada, mõne asja kohta wõiks ehk tõsta tsiwiil nõudmisi, milgil kombel ei saa neid aga administratiiv korras lahendada, mõned asjad, mille kohta küllalt selgust ei ole, tuleks uurimise alla wõtta. Uurimise toimetamine peab sündima endiste Wene seaduste järele, mis meil praegu makswad on. Neis on ette nähtud, et kõrgemate sõjawäejuhtide kohta on teistsugune kohtulik algatus, kui teiste isikute kohta. Kindral Tõnisson ei olnud mitte ainult diwiisiülem, waid tema oli omal ajal ka wäerinnaülem. Mõne riigikontrolli juurdluses nimetatud asja sündimise ajal oli ta isegi sõjaminister. Wene seaduse järele peab kõrgema sõjawäejuhi wastu tõstetud süüdistust arutama sõjanõukogu ja uurimise algamiseks peab olema kõige kõrgem käsk. Meil oleks sel juhtumisel tarwis olnud Wabariigi Walitsuse otsust. Wene seaduse järele peab asja uurima kõrgema sõjawäekohtu liige ja kohtu alla andmiseks oleks pidanud tarwilik olema kõrgema wõimu otsus. Meil kõrgemaid sõjakohtuid ei ole, waid nende aset täidab Riigikohus. Nii oleks meil kõige pealt pidanud asja läbi waatama sõjanõukogu, siis oleks pidanud walitsus otsustama, kas uurimist alata wõi mitte, kui uurimist oleks tulnud alata, siis oleks pidanud wälja nõutama Riigikohtu liige ja

uurimismaterjaali põhjal oleks tulnud uuesti otsustada, kas süüdistatawat kohtu alla anda või mitte. Mina waatasin need Wene seadused, mille peale prokuröör toetas, järele, ja ei leidnud mitte põhjust prokuröörile wastuwaidlemiseks, mispärast mina tema ettepanekuga ühinesin ja selle walitsusele saatsin. Walitsus arutas seda asja ja leidis, et kui tarwilik on walitsuse otsus uurimiseks ja kohtu alla andmiseks, siis peab walitsus akti sisuga kui ka kõigi asjaoludega tuttaw olema. Asja arutamiseks määras walitsus erikomisjoni. See komisjon on asja järele waadanud ja teatawa otsuse teinud ning walitsusele ette kannud. Walitsus ei ole weel seda ettekannet arutanud ja selle kohta seisukohta wõtnud.

Niisuguses seisukorras on praegu käesolew asi. Riigikontrolli waate järele on diwiisi staab ja diwiisiülem peaaegu ühes. Minu arwamise järele on need kaks ise asja. Üks on diwiisi staabi majapidamine ja süüdistused selles asjas, teine on diwiisiülem ja süüdistus tema wastu. Minu korraldusel on diwiisi majapidamise korratuses süüdlased sõjaringkonnakohtu uurija kätte antud. Need kaebtused, mis on tõstetud kindral Tõnisson'i, kui diwiisiülema wastu, on aga teine asi ja selle kohta peab teine algatuse ja arutamise kord olema. Siin on mõnelt poolt märkus tehtud, nagu oleks väga suured süüdistused kindral Tõnisson'i wastu ja rkl. Ast'i üteluse järele olla asi isegi nij kaugele läinud, et rööwimisi olla toime pandud. Selle rööwimise tagajärjel olla ka poliitiline konflikt tahtnud tekkida, ja selle juures sai Kubõschkin'i nime nimetatud. Et siin rööwimisest jutt on, siis pean ma oletama, et see on wist see kõige suurem süüdistus, mis üldse kindral Tõnisson'i wastu on. Sellepärast tahan ma siin, olgugi, et see õieti tänase arupärimise raamidesse ei kuulu, rahwaesitusele sellest selget pilti anda ja selle kõige suurema süüdistuse ette kanda sel kujul, kui seda minu poolt eriti määratud juurdleja oma juurdlusmaterjaalis kujutab. Asi seisab selles, et sel ajal, kui põhja-lääne armee Wene maale edasi tungis, ei olnud temal võimalik koha peale jätta kedagi muud, kui komandanti. Need komandandid täitsid siis kõiksuguseid funktsioone, nagu administratiiwülema ja kohtuülema omi ja kõik mis seal oli. Peab aga ütleva, et kindral Tõnisson oli niisuguse korralduse teinud, et see oli täiel määral maksew

nende kohta, kelle kohta mingisugust kahtlust ei olnud, et nemad on Wene riigi alamad. Aga olid mehed siit poolt Naroowat pärit, ehk kui nad ka sealpoolt Naroowat olid, kuid kui täiesti näha oli, et nad Eesti asunikud, siis pidi lõpulik otsustamine ikka esimese diwiisi staabi kätte antud saama. Wõib olla, et selle korralduse tagajärjel sai esimese diwiisi staap Koskolama küla komandandilt — see küla asub mere ääres, Luuga jõesuust ida pool — lipnik Frolowilt, ühe paki wastawa saatekirjaga. Pakis olid mingisugused kuldased, nagu meesterahwa ja naisterahwa uur, 4—5 sõrmust, kõrwarõngaid ja mõned teised wäärtasjad. Wahikirjas teatati, et need asjad on ära wõetud punawäe spiooni Kubõschkin'i käest, tema juures toimepandud läbiotsimisel. Kus kohas Kubõschkin ise oli, kas ta elusse jäi, või ära tapeti, selle kohta paberis midagi ei olnud üteldud. Et otsustada asja, selleks pööras kindral Tõnisson l-se diwiisi staabi poole, kuid staap ei saanud tarwilisi teateid anda. Kindral Tõnisson'il tuli otsustada olemasolewate andmete põhjal. Tema arwab, et ärawõetud asjad mitte Kubõschkin'i isiklik warandus ei või olla, sest et ühel inimesel 4—5 kuldsõrmust on liig palju. Tulles arwamisele, et Kubõschkin on need asjad Eestimaalt rööwinud, kuna omanik teadmata, kirjutas kindral Tõnisson saatekirjale järgmise resolutsiooni: „Omanik teadmata, asjad jätta staabi kasuks.“ Peab ütleva, et sel ajal tuli staabil väga palju wõõraid wastu wõtta, kes siis Narwa ja mujale sõitsid. Tuli neile toitu muretseda ja neile ühte ja teist asja anda. Selleks esituse summased aga ei olnud ehk ei jätkunud. Diwiisiülema palk sel ajal oli, kui ma ei eksin, mitte palju üle tuhande marga, nõnda et isiklikust palgast midagi ei wõinud ära anda. Erisummasid aga ei olnud ja sellepärast siis otsustati neid asju, millel õiget peremeest ei olnud, maha müüa ja saadud raha staabi majapidamises ära tarwitada. Niisuguse süsteemi wastu võib ju juriidiliselt ehk protesteerida, et tema õige ei ole, aga teisest küljest ei ole ju diwiisi staap kohustatud teadmata omanikkude warandusi hoidma ega kaitsma, ja sellepärast on niisugune teguwiis sõjaoludes arusaadaw. Edasi selgub juurdlusest, et selle resolutsiooni põhjal alamkapten Waga asjad olla ära müünud ehk pantinud ja raha diwiisi staabi kasuks tarwitanud. Seda teguwiisi ei salganud ka alamkapten Waga, kuid ta ütleb, et meie

tegime kõik seda kindral Tõnisson'i näpunäidete järele ja sellepärast kõige selle eest on kindral Tõnisson wastutaw. Nõnda wiisi läks aeg, kunni selleajani, kus kindral Tõnisson sai sõjaministriks. Peab märkima, et peale rahutegemist, kui Wenemaalt põgenejaid üle piiri hakkas sisse tilkuma, siis tehti korraldus, et neid, kellel ei ole peatusluba, ja kes ei oska Eesti keelt, lihtsalt Wenemaale tagasi saata. Kui tema oskab Eesti keelt, siis karantiini saata, ja järele uurida, kas ta ehk Eesti asunik ehk põgeneja pole.

Diwiisi staap sai sel ajal teate, et Narwa-Jõesuho on tulnud keegi isik, kes nimetab ennast Kubõschkin'iks, kellel aga peatusluba pole. Selle korralduse põhjal, et ilma peatuslubata ei tohi kedagi lasta elada, tegi diwiisi staap korralduse, Kubõschkin'i Wenemaale saata. Nagu pärast selgus, ei olla tema mitte Wenemaale läinud, waid Lawansaare peale. Selle oma siinwiibimise ajal oli ta leidnud siiski aega, enesele wolinikuks wolitada wannutatud adwokaati Petrow'i. See wannutatud adwokaat esines minu juures palwega, et Kubõschkin'ile tema asjad tagasi antaks. Sel põhjal lasingi mina juurduse toime panna. Sellest juurdusest on selge, et eestlasi rööwimises kuidagi wiisi süüdistada ei saa. Kui wõiks rööwimisest üldse rääkida, siis wõiks selle juures rääkida ainult põhjalääne armeest ja tema lipnikust Frolow'ist, aga mitte Eesti sõjawäest. Asju aga, kui Kubõschkin neid omaks loeb, on temal täieline õigus nõuda tsiwiil teel. Kas see nõudmine peab esitatud saama lipnik Frolow'ile ehk I-se diwiisi staabile, siis seda otsustagu juba tsiwiilasjade juristid. Niisugune oli siis kõige raskem süüdistus kindral Tõnisson'i vastu.

Nõnda oleks lühidalt asja käik. Muidugi pole kohtuwõimud siin weel mitte wiimast sõna ütelnud ja sellepärast wõib ka üksikute punktide vastu waielda. Üldine mulje aga sellest materjaalist on minul ja neil juriskonsultidel, kes asja waadanud, niisugune, et asi tublisti üles puhutud on. Mina isiklikult arwan, — ma ei tea küll, kas teised walitsuse liikmed minu arwamist jagawad, — et selle asja uurimine tuleb nimelt Riigikohtu liikme kätte anda juba sellepärast, et sellel rohkem autoriteeti oleks, seda enam, et materjaal wäga puudulik on. Pean ütleva, et see mitte ükski minu, waid ka teiste peale samasuguse mulje

on jätnud. Mul oli selle asja kohta mõtewahetus kellegi juristiga, kes oma waadete poolest parempoolne ei ole ja keda mitte kindral Tõnisson'i sõbraks nimetada ei saa. Tema ütles, et niisugust kohut raske ette kujutada, kes selle materjaali põhjal kindral Tõnisson'i süüdlaseks mõistaks. See materjaal on toores materjaal, sest et ainult ühelt poolt ülekuulamist on toimetatud, kuna kindral Tõnisson'i tunnistajad üle kuulamata on jäetud. Selles asjas on ajakirjanduses ja seltskonnas wäga palju juttu tehtud, räägitakse mingisugusest 17 milj. taskupistmisest, kuna see, nagu materjaalist selgub, tõele ei wasta. Sellepärast oleks tarwilik, et seda asja mitte sõjakohtu uurija, waid Riigikohtu uurija kätte antaks, sest wastasel korral wõiks arwamine tekkida, nagu warjaks üks sõjamees teist. Isegi rkl. Ast toonitas oma kõnes, et sõjamehed üksteise kuritegewust warjawad. (K. Ast (sd.): Härra kindral, ma ei ole niisugust ütelist mitte tarwitanud.) Arwan, et Riigikogu liikmed härra Ast'i ütelist meelde tuletawad, et meil ei wõi sõjaministriks sõjamees olla, sest see warjab teiste sõjameeste kuritarwitusi.

Asum nüüd otsekohe üksikasjaliselt küsimiste wastamisele:

1. „Kas on Wabariigi Walitsusel teada kuritarwitused I diwiisi staabis ja riigikontrolli rewideerimise tagajärjed.“

Selle esimese küsimise peale wastan, et on teada.

2. „Kas on süüdlased kohtulikule wastutusele wõetud ja kui seda senni ei ole tehtud, siis missugustel motiividel.“

Ma pean ütleva, et need, kes seaduse ees wastutawad on diwiisi staabis ettetulnud majapidamise korratuse asjus, on kohtuuriija kätte antud.

Mis puutub riigikontrolli aktis ettetoodud süüdistuse kohta kindral Tõnisson'i isiku vastu, siis on see asi praegu Eesti Wabariigi Walitsusel arutada. Seaduses on frondiülema kohtu kätte andmise kord ette nähtud, ja siin tuleb walitsusel selle järele käia.

Lisan juurde, et korratud diwiisi staabis on likwideeritud ja kõik need inimesed, kes wast sellepärast lohakaks läksid, et nad sõjaajal üksteise vastu liig intiimseks olid saanud, on lahutatud. I diwiisi staabis on täiesti uus koosseis.

3. „Mis mõtleb walitsus ette wõtta, et sarnased nähtused ei korduks.“

Sarnane nähtus on sõjaaja järeldus. Praeguse walitsuse ajal ei ole niisuguseid nähtusi enam ette tulnud, siis ei ole meil ka põhjust arwata, et neid tekiks. Senni on sõjamineisterium alati makswate seaduste järele talitanud ja saab seda ka tulewikus tegema. Seadusest kõrwalekaldumine ei ole sündinud ühegi poliitilise woolu pärast ega isiklistel põhjustel. Kui seadusest kõrwale astutakse, siis algab omawoli tarwitamine. Kui seadused, mis meil praegu maksmas, ei meeldi, siis on Riigikogul õigus neid muuta. Mina praegu teist teed käia ei saa, olen seaduse järele käinud, talitan ka tulewikus seaduse järele.

Juhataja **J. Kukk**: Kas on arupärijad rahul antud seletusega?

O. Gustawson (is.): Teatan arupärijate nimel, et meie sõjainistri wastusega rahuldatud ei ole ja teen ettepaneku läbirääkimisi kohe awada.

Juhataja **J. Kukk**: (Hääletatakse.) Wähemus on wastu. Sellega on ettepanek wastu wõetud.

O. Gustawson (is.): Ma tahan teha ainult paar märkust kindral Soots'i seletuse puhul. Härra Soots lubas sissejuhatuseks kolme asjaolu peale tähelpanu juhtida. Ma arwan, et ei ole üleaarne, kui ma ühe asjaolu peale omalt poolt tähelpanu juhin, mis mõõduandew on niisasti selle küsimuse kui ka teiste küsimuste kohta, mis nii ehk teisiti puutuwad sõjamineisteriumi. Ma juhtisin juba eelarwe-kommisjonis tähelpanu selle peale, et kuidagi wiisi ei saa sõjainistri seletusi tõsiselt wõtta, et ilmaki teada ei ole, milliste faktidega, tõsiasjadega sõjainister opereerib. Eelarwe-kommisjonis oli juhtumisi, kus härra sõjainister kategooriliselt tõendas, nagu sõjawäe trükikoja kohta, et seal mingisuguseid wäärnähtusi ja kuritarwitusi ette ei ole tulnud. Sealsamas aga astus üles sõjawäe kontrolli esitaja ja luges must-walge pealt ette mitmeid asju, mis minu arwates ka härra sõjainistril kindral Soots'il wäga hästi pidid teada olema. Selle peale waatamata aga tõendas härra sõjainister, et kõik olla kõige paremas korras. Ka rkl. Palwadre juhtis siis tähelpanu selle asjaolu peale. Täna ei tahaks mina seda mitte otsekohe ütelda, sest meie oleme Eesti demokraatlikes wabariigis nii kaugel jõudnud, et suurtele meestele tõtt ütelda wõib ainult see, kes

on wabadussõjast osa wõtnud. Kui aga mõni sarnane mees, kes sõda ei ole ligi teinud, kas arupärimistes ehk mingil muul puhul midagi ütelda julgeb, mis suurtele härradele wastumeelt, siis leitakse, et see olla lubamata wõte, mudaga loopimine. Kui meie esitasime oma arupärimise Riigikogule, siis oli kõigile teada, et need andmed juba ammu olid must-walge peal härra admiraal Pitka „Walwe“ ilmunud. Siis ei leidnud ükski härra paremalt poolt midagi selles, et admiraal Pitka neid asjaolusid paljastas. Julges aga üks rkl. pahemalt tiwalt sedasama teha, siis oli kindral Laidoner esimene, kes kategooriliselt protesteeris sarnaste lubamata wõtete wastu. (M. Martna (sd.): Küllap ta ka „Walwe“ wastu protesteerib.) Wõib olla, kuid ma ei ole sellest teps mitte kuulnud, et ta oleks protesteerinud. Siis mõni päew hiljem tuli Riigiwanem ja pidas weel wihasema kõne nende meeste peale tungimiste wastu, kellel tema arwates õigust ei olla sarnaseid sõnu tarwitada. Kui meie aga nüüd lahti lööme sellesama „Walwe“, siis ütleb „Walwe“ ühes ja samas numbris permanentset, „kindral Soots'i järjekorraline wale“. Härra Soots armastab ju õige tihti ajakirjanduses seletusi anda. Mina nende „Walwe“ üteluste eest ei wastuta, waid jätan wastutuse härra admiraal Pitka ja tema häälekandja südametunnistuse peale. Ma pean aga ütleva ühte, et kui seda mitmel korral awalikult kinni naelutakse „Järjekorraline wale“ ja jällegi „Järjekorraline wale“, siis peab siit järeldusi tegema. Sellepärast peab tänaseidki seletusi ära kuulates kõige terawamalt silmas pidama, kas ka siin jällegi ei ole ühe sarnase „järjekorralise“ asjaga tegemist.

Teine asi, mille peale wõiks tähelpanu juhtida, on meie walitsuse harilik wõte, et asi on kohtuwõimude käes, materjaal on kohtuuriija käes, ja sellepärast praegu kõigi andmetega opereerida ei saa, sest olla lubamatu kohtuwõimudest ette jõuda. Ma küsiksin aga nende härrade käest, kas selle põhimõtte järele alati talitatakse, et ette ei jõutaks kohtuwõimudest neis asjus, mis kohtus weel otsustamata on. Ma pean ütleva, et siis, kui asi puutub pahemasse tiwa, siis sellele põhimõttele otse diametraalselt wastu toimetatakse. Kõigil on wäga hästi teada, kuidas meie seltsimehe Bleiman'i kohta ajakirjandus otsekohe signaali peale kõike asjasse puutuwat materjaali

tarwitas ennem weel, kui protsess käimas oli. Samuti juhiti Riigikogus tähelpanu selle peale, kuidas ei tea, missuguse allika näpunäite järele, 115 protsessi eel need küsimused suure kella külge on tõmmatud ja on räägitud väga paljudest asjadest, mis nii hirmsad, ja koledad, ja suured on. Need asjad olid aga ka kohtu-uuriija käes. Kui siin tahetakse selle põhimõtte järele käia, et kui kohtuotsuseni tuleb väikida, siis ei ole järjekult siin tahetud kohtust ette jõuda, waid on siin tegemist ainult sellega, et leida weel üks wiigileht, mille taha riigimehed oma patud wõiksid peita. (Siseminister K. Einbund: Kas teate ka, et wahe on ajakirjanduse ja selle tooli wahel, kus Teie praegu seisate?) Jah, härra Linnamägi ütles seda eelarwe arutamise puhul, — see tool olla häbipost. Ma ei tea, kas seda sõna on ajakirjanduse kohta tarwitatud. Edasi on väga iseloomulik harilik wõte, et igal juhtumisel katsutakse leida pehmendawaid põhjusi. Härra sõjaminister kindral Soots tõi siin ette terwe rea neid asjaolusid, mis nii otsustawal määral kaasa olla rääkinud neis kuritarwitustes, mis on ette tulnud I diwiisi staabis. Ma ei hakka siin neid asjaolusid teist korda mainima. Mina ainult juhin tähelpanu ühe asjaolu peale, mis minu arwates nii väga iseloomustaw on. Need kaks ülem wõi alamsüüdlast, ma ei tea nüüd kuidas neid nimetada, sest uurimine ei ole weel lõpule jõudnud, nagu härra Soots ütleb, ja sellepärast ei saa neid kategooriatesse jagada — olla härra Soots'i enda põhjenduse järele katsunud terve süü lükata selle suure isiku peale. Ja seda selles kindlas arwamises, et ega selle suure isiku kallale ikka keegi ei lähe. Mina arwan, et see on raskuspunkt terwes selles küsimuses. Sõjawäes on praeguste ja endiste juhtide läbi nii kaugele jõutud, et on läbi lõõnud arwamine, et suurte isikute hõlmast Eesti demokraatlik walitsus kinni ei hakka. Sellepärast tulewad kõik patud, mis kunagi on tehtud, suurte isikute kaela weeretada, siis juba keegi neid asju ei aruta ja neile isikuile midagi ei tehta. Ja mina pean siin otsekohe ütleva, et need reamehed wõi rööpaseadjad ei ole teps mitte eksinud. Härra kindral tähendas siin selle karistuse peale, mis on tabanud Waga't ja, kui ma ei eksin, ka Gustawson'i. Kui meie nüüd seda jääme ootama, kuidas on talitatud härra kindral Tõnisson'iga, siis ei

kuulnud meie sellest midagi. Tõnisson'i asi seisab minewast sügisest saadik Wabariigi Walitsuse käes, ja tema suhtes ei ole midagi tehtud. Härra kindral Soots oli nii väga õnnetu selles kõrgema wõimu otsimises... Wabariigi Walitsus on seda asja Soots'i sõnade järele arutanud juba minewa sügisest peale kunni siimaani, aga ei ole weel mingisugust otsust teinud. Siin tähendas härra Soots, et ühed nendest süüdistustest olla täiesti õhust wõetud, teised olla väga kahtlased ja kolmandad olla siiski wäärt uurimist. Aga ühegi kategooria suhtes ei ole tehtud seda, mis tarwis ja just see on see raskuspunkt, mille peale meie oma arupärimises tähelpanu juhtisime. Asjaolud on kõigile teada: riigikontroll on oma uurimise lõpetanud, materjaalid on ära saadetud, härra Soots on mitu erikomisjoni nimetanud, kes on asja uurinud, aga asi ise seisab paigal ja väga wõimalik, et meie ühel heal päewal loeme ajalehest, wõi kusagilt mujalt, et seegi asi on materjaalide puudusel lõpetatud, nagu nii mitmedki teised asjad juba warem on lõpetatud. (Siseminister K. Einbund: Wahest ei ole see nii.) Seda tuleb väga harwa ette. (J. Piiskar (is.): Kui härra Einbund kommuniste otsib, siis ei ole see asi mitte nii.) Mitte ükski selle küsimuse juures, waid kogu selles süsteemis, millest ma juba arupärimise põhjendamisel rääkisin, tuleb nähtawale sarnane joon, et härra Soots ise oma sõjameheliku waatega on õieti selle süsteemi kehastus. Ja siin ütles ta jälle kas tahes ehk tahtmata oma ilmawaated, et sõjas olla lugu nõnda, et seal üks miljon ees wõi taga, midagi korda ei lähe, peaasi on aga waenlast wõita. (J. Luiga (töer.): Õige!) Teie olete muidugi suurim strateeg Eestis Lembitu suhtes. Aga mina juhin tähelpanu selle peale, et meil praegu sõda enam mitte ei ole, wõita enam midagi ei saa, aga käiakse igas suhtes selle endise põhimõtte järele edasi: üks miljon ees ehk üks miljon taga, see ei lähe meil korda. Teie olete muuseas ka närwide eriarst ja teate väga hästi, et sarnased asjad mitte nii ruttu werest wälja ei lähe. (J. Luiga (töer.): Hoidke aga kaua sõjalist waimu järele.) Millest Teie seda nii oletate? See on igatahes natuke teistmoodi waim, kui see, mis härra Sootsi üle lehwis. Ja tõepoolest, kui meie vaatame seda, mis sõjaministeeriumis sündis läi-

nud aastal, mis seal sünnib veel tänapäew edasi, siis peame konstateerima, et seal talitakse niisama moodi, otse kui oleks meil ka tänapäew veel ei tea misugusel frondil wõita. On ette loetud terve rida wäärnähtusi, kus on miljonid lendu lastud, kus on peale käidud lõpmata palju sõjaminesteeriumile, eriti just meie warustuswalitsusele tema ülema Rotbergiga eesotsas. Aga need härrad ei ole lasknud oma rahu teps segada, waid on lastud asjad nii minna, nagu nad just lähewad. Neile endistele pärlitele lisaks on „Walwe“, kes endale nähtawasti erialaks on wõtnud just härra Sootsi ministeeriumi walgustada, toonud veel ühe pärli, nimelt selle 8 miljoni, mis on raisatud ühe aeroplaani peale, millel ainult üks wäikene wiga, et ta ei lenda. Kirjatüki autor arwab, et seda aeroplaani wõiks anda enesetapjate klubi teenistusse, sest sellega wõiwad lennata ainult need, kes elust lahti tahawad saada. Siin on jälle kaheksa miljoni lendu lastud. Samuti teame teistest miljonitest, mis lendu on lastud, aga meil pole mingit kindlustust, et talitatakse selle põhimõtte järele, et süüdlasi wastutusele wõtta. Tõepoolest, kui härra kindral lõpukokkuvõttes kindral Tõnissoni süüdistuse asjus ütles, et tema isikliku arusaamise ja arwamise järele olla see asi väga üles puhutud ja otsitud, kui härra sõjamineister, kellest ometi oleneb asja kiirendamine ja pikendamine, asja peale niimoodi waatab, siis ei usu mitte keegi, et sõjamineister sarnasele asjale kiiremat käiku annaks, waid on kindel, et lastakse see asi seista jälle nagu ta siiani seisnud. Mille juures ma veel peatada tahtsin on seletus selle kõigeraskema süüdistuse kohta, nimelt nende sõrmuste asjus ja mis seal veel oli. Pean ütleva, et see seletus, mida härra Soots andis, paistis wähe-malt mulle kõik muud olewat, aga ainult mitte wastuwõetaw. Kui seal leitakse, et nii kerge käega wõib öelda, et sõjaajal on staabiülemal raha wähe, et wäljaminekud on suured, et siis tuleb leida allikaid, kust leida summe wäljaminekute katmiseks, siis mina arwan, et niimoodi asja peale mingil tingimisel waadata ei tohi. Aga on ju selge, et kõik need wäikesed ja suured patud härra Tõnissoni ja teiste härrade paturegistris wõiwad hiilgada, nagu tähed taewas, aga et neid uurima hakatakse, et süüdlasi wastutusele wõetakse, seda ei ole enam ette tuhnud, ega ei tule ka praegu ette demo-

kraatliku taewa all. Mina panen ette järgmise ülemineku-wormeli: „Ära kuulates Wabariigi Walitsuse wastuse E. i. s. t. p. Riigikogu rühma arupärimise peale I diwiisi staabis ettetulnud kuritarwitustes süüdlaste wastutusele wõtmise kohta, tunnistab Riigikogu walitsuse wastuse mitte rahuldawaks, nõuab, et süüdlased otsekohe ametist tagandataks ja kohtu kätte antaks, ning läheb päewa-korras edasi.“

Riigikontrolöör **A. Oinas:** Lugupeetud Riigikogu liikmed! Ma ei kawatsenud täna kõnealolewas asjas seletusega esineda, kuid sõjamineistri seletused sunniwad mind seda tegema. Mina ei taha sisuliselt I diwiisi staabi majapidamise ega kindral Tõnissoni süüdistusasja mitte käsitada, minu arwates ei ole Riigikogu mitte see kogu, kes wõiks praegu käepärast olewa materiaali põhjal oma lõpusõna asja kohta ütelda.

Süüdistusasja on tarwis enne kohtuwõimude poolt läbi uurida lasta. Alles siis, kui see töö erapooletult ning põhjalikult tehtud, wõib üksiku isiku kasuks ehk kahjuks lõpuotsuse ütelda. Praegu oleks see aga alles warajane. Mis puutub riigikontrolli andmetesse, siis tunnistan otsekohele, et tähendatud andmed ei ole mitte lõpulikud. Kontrolli ülesanne on ainult süütegusid esialgselt kindlaks teha, neid põhjalikumalt selgitada on kohtuwõimude asi. Sellepärast ei leia mina ka wõimalikuks minu käes olewaid rohkeid andmeid Riigikogule ette kanda, kuigi härra sõjamineistri ühekülgne asja walgustamine seda wälja kutsub. Ma tahan ainult seletust anda härra sõjamineistri märkuste kohta, nii palju kui nad sihitud olid riigikontrolli wastu.

Härra sõjamineister kirjeldas kogu I-se diwiisi staabi rewideerimise asjakäiku liigsajooneliselt: olla ilmunud kontrolöörid rewideerima, neid ei olewat lastud 3—4 päewa rewideerida, kui kontrolöörid majapidamise raamatuid nõudsid, ei olewat neid antud jne., kuid rewideerimine pandud lõpuks siiski toime. Kaebajaks olnud alamkapten Waga, kes ise korratustes süüdi, kelle ebaõiged kaebtused kindral Tõnissoni kohta ei leidnud aga usaldust sõjamineistri poolt, mispärast alamkapten Waga wiimaks riigikontrolli poole olewat pöörnud. Sõjamineister lasi wälja paista, et alamkapten Waga enese päästmiseks tahtis riigikont-

rolli „sisse tõmmata“, et riigikontroll hakkaks korratustes süüdistama alamkapten Waga ülemat, härra Tõnisson'i. Sõjaminister lasi veel rohkemgi välja paista, nimelt, et riigikontroll ka tõesti õnge otsa läks, ja süüdistusi peajasjalikult kindral Tõnisson'i vastu koondas.

Ma leian tarwilikuks seda alla kriiputada, et tähendatud asjaolude kirjeldus sugugi tõele ei vasta. Pean kõige pealt tähendama, et riigikontroll rewideerimist ei alganud mitte alamkapten Waga kaebuste põhjal, vaid asjaolud hargnesid samm-sammult majapidamise rewideerimisel, mille juurde riigikontroll läinud aasta algul asus. Ei olnud tarwiski kellegi kaebtust korratuste awalikuks tegemiseks, nad selgusid samm-sammult rewideerimistel. Kuulati üle mitte ükski alamkapten Waga, waid terve rida ohwitseri ja ka eraisikuid, ka kindral Tõnisson ise.

Ei ole ka õige, et Wabariigi Walitsusele minu poolt on ette pandud materjaal, mis, nagu sõjaminister tähendas, ei aktid ega ka ülekuulamise materjaal ei ole. Wabariigi Walitsusele said minu poolt ette pandud rewideerimise aktid ühes ülekuulamise materjaaliga. Mina olen kogu loos ainult erapooletu rewideerija wõimu ülesandeid täitnud ja härra sõjaministri tähenduse, et ma rewideerimist ühepoolset olewat toimetanud, tõrjun mina kindlalt tagasi.

Minu poolt walitsusele ette pandud materjaal on pikema rewisjoni tagajärg. Kui minule ettekanne I diwiisi majapidamise korratuste kohta läinud suwel esitati, ei leidnud ma wõimalikuks seda ette pandud kujul Wabariigi Walitsusele edasi anda. Materjaal oli veel puudulik, seal oli tõsiseid süüdistusi tõstetud mitte just kindlal alusel. Ma määrasin korratuste ja süüasjade lähemaks selgitamiseks sõjawäe peakontrolööri, kui wanema sõjawäe kontrollametniku, temale ülesandeks tehes, asja põhjalikult koha peal rewideerida. Kui sõjawäe peakontrolöör oma rewideerimis-materjaalid läinud aasta suwel mulle uuesti esitas, leidsin ma wõimalikuks, silmas pidades nendes usaldawate andmete põhjal ette toodud tõsiseid süüdistusi, kogu materjaali Wabariigi Walitsusele ette kanda.

Sõjaminister tähendas, sõjaministerium olnud raskest seisukorras nende materjalide suhtes. Pean imestama, et lugu nõnda kujutatakse. Materjaal, mida esitasin, ei seisnud koos mitte ainult

rewisjoni aktidest, waid seal oli ka juures tarwilik ülekuulamise materjaal, nagu see harilikult on olnud sellesarnastel ettekannetel. Kuna minul wõimalik ei olnud käesolewal juhtumisel otsekohe kohtuwõimude poole pöörduda, sai kogu materjaal Wabariigi Walitsusele esitatud. Ma tähendan veel kord, et ma kogu selle materjaali peale ei waata, kui mingi lõpuliiku süüdistusakti peale, mille kokkuseadmine kohtuwõimude asi on.

Riigikontroll erapooletu rewideerijana on süüdistusandmed Wabariigi Walitsusele esitanud, kohtuwõimude ülesanne on üksikasjalisemalt asjaolusid selgitada, süüdlasi kindlaks teha ja karistada. Ülekohtune on riigikontrollile ette heita, et ta oma töö ühepoolset on teinud ja enam tähelpanu ühele poolele kui teisele koonduanud. Tõrjun kindlalt tagasi sarnase süüdistuse, samuti kahtlustamise, et riigikontroll alamkapten Waga kaebuste õnge on hakanud.

K. Ast (sd.): Ma ei wõtnud sõna mitte selleks, et I diwiisi majanduses ettetulnud kuritarwituste kohta sisulist seletust andma hakata. Sellest on küllalt juttu olnud siis, kui riigi eelarwe I lugemisel arutusel oli, ja kui ma uuesti tahaks selle asja juurde tagasi tulla, siis peaksin mõnda oma endistest seletustest kordama, mis aga täiesti üleearune oleks.

Raskuspunkt kõiges selles küsimuses seisab selles, et Eesti seltskonnal tunne oli, et need wõimud, kellest asi oleneb, küllalt energiliselt ei tegutse nende isikute jälgimise ja kohtuwõimude kätte toimetamise asjus, kelle peale põhjendud kahtlus on langenud I diwiisi staabi majandusliste korralageduste pärast. Täna härra sõjaministri ülesastumine kinnitas meile veel kord, et kõige suurem tarwe oli neid küsimusi just Riigikogu kõnetoolilt päewakorrale tõsta, sest wastasel korral ei oleks see asi mitte sugugi edasi nihkunud. Härra sõjaminister lubas endale oma kõnes isegi niikaugele minna, et ta riigikontrolli, kes julges I diwiisi majapidamise rewideerimist ette wõtta, ühekülgsuses ja ühe poole huwide kaitsmises süüdistas. Sellepärast ärgu pangu härra sõjaminister pahaks, kui samalt kõnetoolilt öeldakse, et tema tänane kõne õieti oli kaitsekõne endise I diwiisi staabi ülemale, kindral Tõnisson'ile.

Sõjaminister algas sellega, et Riigikogu liikmetele püüdis selgeks teha, kui raske on üldse korralikku raamatupida-

mist sõjaajal toimetada. Keegi ei taha mitte salata, et see tõesti raske on, kuid pidagu härra sõjaminister meeles, et Eestis mitte üks diwiis ei olnud, vaid neid oli terwelt 3 ja teiste diwiiside majapidamises ei ole mitte sarnast korralagedust leitud, nagu seda võib konstateerida I diwiisi majapidamise kohta. (Paremalt poolt: Kas kõik diwiisid olid ühesugustes tingimistes?) Ja muidugi, kui ütelda, et I diwiis oli sootu raskematesse tingimistesse pandud, kui teised — seda ei taha ma sugugi salata — siis ei järgne sellest ometi veel mitte, et niisugusel olukorral mitte mingisugust arwe- ja raamatupidamist võimalik ei oleks olnud sisse seada. Terwe jutt seisab ikka selles, et mingisuguseid arweid ei peetud, mingisugust raamatupidamist, mida raamatupidamiseks võib nimetada, ei olnud. Kui oleks ainult puudustega tegemist raamatupidamises, seda võiks ju nii ehk teisiti wabandada, aga lugu seisab just selles, et seda raamatupidamist ei olnud üldse ja sarnast asja ei saa ometi kergelt wõtta ja sõjaaegsete nähtustega seletada, vaid siin on tegemist kuritahtlise lohakuse ja ametiasja eest mittehoolitsemisega.

Üldse püüdis härra sõjaminister väga kergelt nendest küsimustest üle saada, mis Riigikogu kõnetoolilt on esitatud. Tema seletas näituseks, kui raske olewat selgeks teha olnud, kellele õieti need warandused kuulusid, mis olid Naroowatagusel maa-alal, kus Eesti wabariigi ja Wenemaa piirid lõpulikult ei olnud määratud. 100 korda wõis see raske olla, 100 korda wõis kahtlus tekkida, et võib olla jääb see wõi teine warandus teisele poole piiri, kuid kahtlust ei tohtinud tekkida mitte selles, et nende waranduste omandamise küsimus kellelegi veel õigust ei anna neid warandusi isiklikuks waranduseks pidada. Mina saan sellest tõepoolest aru, et sõjaajal wäeosad wõiwad kaasa wiia, iseäranis taganemise korral, aga ka muidu ewakueerides, warandusi ja et sellejuures üksikutel isikutel, kellel wäledad jalad ja sissepoole kõweras küüned, korda läheb mõndagi endale isiklikuks omanduseks wõtta. Aga inelik on kuulata, kui härra kindral tahab seda nüüörd õigeks ja üldiseks tunnistada, et tema isegi sarnast teguwiisi diwiisiülema ja frondiülema poolt õigeks tunnistab. Nii näituseks metsaraiumise lugu. Ma ei taha kedagi süüdistada ega halba näha selles, et metsa omal ajal raiuti ja Narwa

linnale kütteks toodi; ei ole ka midagi iseäralikku blindaashide lõhkumises, kus materjaali püüti ära tuua, kuid iseäralik on see, et härra kindral Tõnisson frondiülemana ja diwiisiülemana kroonu hobuseid tarwitades, Eesti sõjawäe meeskonda tarwitades ja üksikutel juhtumistel ka kroonu summasid tehtud tööde tasumiseks tarwitades võimalikuks pidas sel wiisil saadud metsawarandusi oma isiklisteks huwideks kasutada ja sellest saadud summasid isikliselt omandada, jagades neid teiste asjaosalistega. Waadake, kui niikaugele on jõutud, et sarnaseid nähtusi wabandatakse ja loomulikkudeks tunnistatakse, siis, austatud härrad, ärge rääkige enam sõja patriootilistest motiividest, vaid ütelge: et sõda on saagi asi; meie sõdime selleks, et endale taskusse teha. Ja sellepärast on ka wabandatawad igasugused wõtted, mida me sealjuures tarwitame.

Ma arwan, et Eesti wabadussõda ei olnud ometi mitte kindralite, ohwitseride ega ka alamwäelaste isikliste huwide sõda, vaid tal pidid ideelised motiivid olema, — muidu ei oleks wõita wõidud — ja sellepärast on lubamata asju niowiisi silmata ja hinnata, nagu seda härra kindral Soots teeb.

Mis puutub eriti Kubõschkin'ilt wõetud warandustesse, siis on see üks pisikene detail terwes suures loos ja mitte sugugi esimese tähtsusega detail. Kuid kujutada seda asja nii süütalt, nagu seda härra sõjaminister tegi, ei tohiks ka mitte. Ma ei taha selle juures asja juurde sisuliselt tulla, sest et see raskustega ühendud on, vaid ütlen ainult niipalju, et kui sellesse asjasse ei oleks segatud veel üks inimene, kelle nimetamine siin täitsa ülekohtune oleks, sellepärast, et see inimene täitsa süütult sellesse asjasse on kistud — nimelt tahaks ma nimetada isikut, kelle kätte pärast need ärawõetud warandused sattusid —, siis selguks ometi, et lugu nii ei ole, nagu härra kindral Soots waewaks wõttis seletada. Peale selle ei olnud need warandused mitte ära müüdüd, vaid rewideerimisel seletati, et nad kaduma läinud on. Igatahes on see üks huwitaw koht Kubõschkin'i waranduste loos, kui küsida: kes sai nende waranduste omanikuks? Kui Kubõschkin meie riigi piiridesse ilmus, siis käsutati ta kohe siit wälja, et ta mitte oma warandusi taga otsima ei saaks hakata. Nende waranduste kasutamine näitab, et selles

nii mitmedki kõrgemad sõjawäelased isikliselt puudutatud olid.

Ma pean ütelda, nagu ennemalgi, et mul selle küsimuse ülestõstmise juures muid motiive ei olnud, kui et otsida rahuldust seltskondlisele arvamisele. Härra sõjaministril on teada ja ta nimetas ise ka täna siin, et kahju, mis Eesti riigile I diiwiisi korratu majapidamise läbi tehtud, 16 miljoni peale ulatab. Nimetatud summa on küllalt nii suur, et üldist tähelepanu äratada. Kui nüüd inimesed, kes nii lohakalt riigi warandustega ümber käinud, wastawalt kohtulikku karistust ei leia, siis riisub see igasuguse usalduse sõjawäe korralduse ja riiklise võimu sisse. Minu ainukene soov oleks, et seda asja mitte kantselei korras ja wormi mõtteid tarwitades sinise kalewi alla ei maetaks, waid temale tarwilik kohtulik käik antaks, nii et pärast kohtulikku arutamist kahtlust ei oleks selle üle, kes süüta ja kes süüdi. Sellepärast ühinen ma isikliselt härra Gustawson'i poolt ettepanud ülemineku-wormeliga.

Sõjaminister J. Soots: Tahan wastata lühidalt mõne asjaolu peale, mis siin ette toodud. Näituseks ütles härra Gustawson, et sõjaministri seletust ei saa tõsiselt wõtta, et see on sõjaministri järjekorraline wale. Pean ütleva, et on asjaolusid, mille üle wõib waielda, kuid on ka asju, milles ei saa lahkuminekut olla ja millede üle ei saa waielda. Wõtame näituseks asju, mis siin Riigikogus ette kantud on: nimelt tõi ette härra Wain kedagi Nieländer'i. See Nieländer on minule tundmata isik, pole ma temaga iialgi kokku puutunud, ja mis wõin ma siis tema kohta ütelda. Siiski kinnitab härra Wain, et mina teda olla wäljamaale saatnud. „Walwe“ ütleb jälle, mina olla konserwi tegemist waatamas käinud, kuna ma aga mitte pole käinud. Tähen-dab keegi waletab, kuid mitte mina. Mis puutub nüüd sellesse, et suurte isikute patud warjatud saawad, siis pean ma wastama, et warjata keegi midagi ei taha, kuid igal inimesel on teatud au olemas. Kui nüüd iga inimest tahetakse uulitsal kinni wõtta näidates, et see warastas ninaräti ära, siis on tarwis waadata, mis inimene see on. Kui on teada, et see inimene juba ennem warastanud on, siis pole kaua mõtelda. Ta wõetakse muidugi kinni. Kuid kui sõrmega näidatakse seltskonna tegelase peale, kellest see asi uskumata näib olewat, siis peab seal juu-

res ettewaatlik olema, et mitte eksida. Mis nüüd puutub aeroplaanidesse, siis teen lennuwäeülemale korralduse, kui üks neist aeroplaanidest korda saab ja temaga lendama hakatakse, et ta ettepaneku teeks härra Gustawson'ile kaasa lennata.

Mis puutub riigikontrolööri kohta, siis tahaks ma mõned wastuwäited tuua.

See rewideerimine kontrolööri poolt, mis tema weebruarikuus toime pani ja millest õieti asi algas, see rewideerimine muidugi oli wäga tarwilik ja täitis kõik oma ülesanded. Selle rewideerimise peale kohustas sõjaministeerium diiwiisiülemat komisjoni määrata, kes õieti seda staabi majapidamist rewideeris. Teisest küljest saan ma niiwiisi aru, et kontrolööri asi on ikka kontroleerida majanduslisi alasid, aga mitte teisi alasid, näituseks, et seal on inimesi tarwitatud metsatööde peale. See ei käi mitte kontrolli alla, waid seda peab sõjawäeülemus nõudma, et niisugust asja ei tehta. Ka pole niisugune erawaranduse äratarwitamine, nagu seal juhtunud Kubõschkin'i asjadega, — see pole õieti riigikontrolli asi. Riigikontroll walwab riigi wara järele, aga mitte era wara järele. (Riigikontrolöör A. Oinas: See on sõjasaak — konfiskeeritud asjad.) No igatahes meie sõjawägi ei olnud neid mitte konfiskeerinud, waid põhja-armee ohwitserilt saanud. Siin on igatahes mõtelda lahkuminek. Mina arwan, et peale selle, kui oli ühelt poolt komisjon rewideerinud diiwiisi staabi ja kindlaks teinud, mis seal õieti puudus, ja teiselt poolt juurdlus toime pandud ka härra Waga ja Gustawson'i kaebtuste kohta, on õieti küsitaw, et mis otstarbel see uus rewideerimine siis õieti toimetati. Pealegi on aktis, mis kontrolöör esitas, osalt needsamad andmed, mis komisjoni aktis olid ja millest puudujääk selgus. Sõjaministeeriumil oli algusest peale juba kaks asja: Esimene oli diiwiisi staabi puudujääk, mis pidi komisjoni kaudu minema sõjaringkonnakohtu alla. Teine asi ja teist teed pidid arenema need kaebtused, mis olid sihitud kindral Tõnison'i isiku wastu. Kumbagi asja ei saanud lõpule wiia, kui tuli riigikontroll ja hakkas paralleel juurdlust tegema, mõlemaid asju ühte akti ühendades. (Riigikontrolöör A. Oinas: Kontroll ei seganud, komisjonid oleks wõinud oma töö lõpule wiia.) Igatahes

tekkis sellest niisugune akt, millele raske on nime ja käiku leida.

Mis puutub härra Ast'i väitesse, siis pean selle peale ütlema, et see just täpi-pealne ei ole. Puudusi oli esimese diwiisi staabis, kuid mitte ainult seal, vaid õieti peatselt igas wäeosas. Juriidiliselt waadates on see lubamata, kuid tegelikult peab arwesse wõtma, et see oli sõja-aeg, kus wõimalik ei olnud rahuaegse täpipealsusega asju ajada ja iga asja kohta kontrollile kwiitungi ette näidata. Seda ei tule imeks panna meie noores sõjawäes, kuna see wanemates riikides sõja-ajal ka ikka ette on tulnud. Mis nüüd sellesse puutub, et taganedes warandused oleks pidanud maha jäetama, siis on see isiklik waade, kuidas keegi selle peale waatab. Mina isiklikult waatan selle peale, et meil oleks pidanud, näituseks, Pedeli mõisa metsa enne maha rauma, enne kui sealt ära tuldi. (K. Ast (sd.): Missuguse kindrali tasku see siis pidi minema?) Nüüd on see mets riigile kui ka igale Eesti alamale kaduma läinud. Mis puutub ütelusesse, et alamkapten Waga olla ütelnud, et Kubōschkini warandus on kaduma läinud, siis on juurdluses üteldud, et alamkapten Waga ise ütleb, et tema Kubōschkini asjad on müünud ja pantinud. Üldse pean mina tähendama, et härra Ast asja sisulist arutamist käsitab, kuna aga asjaolud sisuliselt õieti kindlaks pole tehtud, ja awalikul koosolekul seda arutada ei wõi.

Juhataja **J. Kukk**: Rkl. Liiwak'i poolt on järgmine ülemineku-wormel sisse tulnud: „Wabariigi Walitsuse wastust Eesti iseseiswa sotsialistliku tööliste-partei Riigikogu rühma arupärimise peale 1. diwiisi staabis ettetulnud kuritarwitustes süüdlaste wastutusele wõtmise kohta ära kuulates, läheb Riigikogu päewakorras edasi.“ Rkl. Gustawson'i poolt on ette pandud järgmine ülemineku-wormel: „Ära kuulates Wabariigi Walitsuse wastust E. i. s. t. p. Riigikogu rühma arupärimise peale 1. diwiisi staabis ettetulnud kuritarwitustes süüdlaste wastutusele wõtmise kohta, tunnistab Riigikogu walitsuse wastuse mitterahuldawaks, nõuab, et süüdlased otsekohe ametist tagandataks ja kohtu kätte antaks, ning läheb päewakorras edasi.“ (W a h e l h ü d e d: L õ p e t a d a!) Asun hääletamisele. Kõige pealt panen hääletamisele rkl. Gustawson'i ettepaneku. (Hääletatakse.) See ülemineku-wormel on nähtawa enamusega tagasi lükatud. Panen hääletamisele rkl. Liiwak'i ettepaneku. (Hääletatakse.) Ettepanek on 31 häälega, 22 wastu wastu wõetud. On ettepanek tehtud koosolekut lõpetada. Selle wastu keegi ei waidle. Järgmine koosolek on jäetud juhatusse määrata. Lõpetan koosoleku.

Koosolek lõpeb kell 9.50 min.

Algkirjale alla kirjutatud:

Riigikogu esimees **J. Kukk**.

Sekretäär **A. Tupits**.

Abisekretäär **W. Pezold**.